БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 284 (6615). 1966 ч. декабрь 3, суббота | Өртээ 2көп.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң Парижте чеде бергени

ПАРИЖ. (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин 9 хонукта албанның аян-чоруун кылыры-биле декабрь 1-де Парижте чеде берген. А. Н. Косыгин-биле кады ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. А. Кириллин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Р. К. Курбанов, Латви ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы В. П. Рубэн болгаш ССРЭ-ниң хамааты ужар чүүл министри Е. Ф. Логинов ында чеде берген.

Орли аэродромга Совет чазактың баштыңын болгаш ону үдеп чоруур кижилерни Француз Республиканың президентизи, генерал де Голль, премьер-министр Жорж Помпиду, даштыкы херектер министри Морис Кув де Мюрвиль, чепсектиг күштер министри Пьер Местмер болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан.

ССРЭ-ниң Францияда элчини В. А. Зорин баштадыр совет элчин чериниң ажылдакчылары уткааннарның аразында база бар болган.

Совет болгаш француз күрүне туктары-биле шимээн аэродромга хүндүлел таныылын тургускан болгаш Совет Эвилелиниң база Францияның гимннерин күүсеткен.

Аэродромга президент де Голль биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин чугаалар солушкан.

Үгер бооларның салюдунуң 101 даштаашкыны диңмиреп үнген. А. Н. Косыгин биле де Голль автомобильге олурупкаш, Парижте Кэ д'Орсэ ордуже чорупкан. Францияның найысылалынга чоруп турган үезинде Совет чазактың баштыңының резиденциязы ол ордy болур.

Новороссийскиге орден тывыскан

НОВОРОССИЙСК. (СЭТА). Ада-чурт дайынының орденниң бирги чергезин Новороссийскиге тыпсыры-биле холбаштыр декабрь бирде хоорай театрынга байырлыг хурал болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко ол шаңналды барып тывыскан болгаш байырлыг хуралга чүве чугаалаан.

АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛ МИТИНГИЗИ

БУДАПЕШТ. СЭТА-ның тускай корреспондентилери М. Попов биле А. Семенов оларның дамчыдып турары болза:

Будапештиде харылзаа техниказының Белояннис аттыг заводу венгр найысылалдың эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи болуп турар. Декабрь 1-де ол заводтуң коллективи совет аалчыларны, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының IX съездизиниң ажылында киржип турар СЭКП-ның төлээлериниң кежигүннерин өөрүшкү-биле хүлээп алган.

Эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, К. Ф. Катушев, О. П. Колчина, Ф. Е. Титов ВСАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ТК-ның секретары Золтан Комочинге үдедип алгаш, ол заводка чеде берген. Аңаа оларны ВУР-нуң металлургия болгаш машина тудуушкун министри Дьюла Хоргош, ВСАП-ның Будапешт хоорkомунуң бирги секретары Карой Немет болгаш заводтуң удуртукчулары уткуп алган.

Заводтуң эргелелинге найыралчы беседа эгелээн. Чиңгине директор Денеш Шелло төлээлерниң кежигүннеринге бүдүрүлге коллективиниң ажылын, сөөлгү чылдарда чедип алган ооң чедиишкиннерин таныштырган.

Заводту хөгжүдеринге Совет Эвилелиниң аажок улуг дузаламчызының дугайын Д. Шелло чугаалаан. Ол дузаламчының түңнелинде сөөлгү чылдарның иштинде бүдүрүлге улуу-биле өскен.

Беседа соонда заводтуң бажыңынга митинг болган. Залдың сценазында—«Бистиң мөңге найыралывыс делгерезин!» деп улуг лозуң. Аңаа ийи муң хире ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар чыылган. Совет аалчылар көстүп кээрге, оларны үргүлчүлээн адыш часкаашкыны-биле уткаан.

ВСАП-ның 11-ги райкомунуң бирги секретары Дьюла Канцлер дорчу эге сөзү-биле митингини ажыткаш Золтан Комочинге сөс берген.

Бистиң съездивистиң ажылынга совет партия төлээлериниң, эш Леонид Брежневтиң киржип турары, совет төлээлерге көргүскен хүлээп алыышкын бистиң партияларывысты, чазактарывысты болгаш улустарывысты тудуштур холбаштырып турар ханы, бузулбас найыралды болгаш акы-дуңмалышкы чорукту илергейлеп турар дээрзин Золтан Комочин чугаалаан.

Эрткен дөрт чылдың мурнунда турган байдал-биле деңнээрге, акы-дуңма партияларның туружунуң чаңгыс эвинче чүткүл чоокшулаан. Ол чоокшулажыышкынында хөй чөрүлдээлер ам-даа бар болгаш моон соңгаар-даа турары магат чок. Ынчалза-даа акы-дуңма партиялар вьетнам улусту камгалаарынга, империализмге удур хөделиишкиннерниң чаңгыс эвин күзеп турары маргыш чок факт болур. Кыдаттың болгаш Албанияның партиялары вьетнам улустуң демиселин деткиир талазы-биле хөделиишкиннерниң чаңгыс эвинче бистер-биле кады чорууурунга чүткүл чок болуп турар.

Бүгү делегейге чаңгыс эпче чүткүлдүң өскени-биле кады кыдат удуртукчуларының антисоветчи үзел-бодалдары болгаш чарылдырыкчы ажыл-чорудулгазы тускайлаттырып база сойгалаттырган. Ындыг турбужежок, сөөлгү айларда кыдат удуртукчулар каш чылдарда чорудуп келген чарылдырыкчы политиказын партия шиитпирлеринге быжыглап, бодунуң партиязының политиказы, күрүне политиказы кылдыр хуулдуруп алганнар. Кыдат партия болгаш күрүнениң удуртукчулары боттарының чарылдырыкчы политиказының дугайын, антисоветчи үзел-бодалдарының дугайын, өске-даа партияларны дорамчылаан пропагандисчи ажыл-чорудулгазын үргүлчү медеглеп турарлар. Бо үеде Совет Эвилелинге удур демиселди кыдат удуртулганың политиказында болгаш хөделиишкиннеринде бирги черге тургускан, а империализмге удур демиселден чүгле хоозун шуугаазыннар арткан.

Кыдатта болуп турар болуушкуннардан ап көөрге, «улуг пролетарлыг культура революциязы» дээр чүведе янзы-бүрү күштерниң бары тодаргай. Боттарының холунда эрге-чагырганы туткан, кижиге чүдүүр чорукту дендеткен удуртукчулар назы четпээн уругларны, колдуунда ортумак школаларның 14—18 харлыг өөреникчилерин «кызыл камгалал» дээр чүвеге организастап база ажыглап турар. Кыдат удуртукчулар оларны боттарының удурланыкчыларынга-даа база антисоветчи, чарылдырыкчы политиканы чөпсүнмейн турар кижилерге-даа удур ажыглап турарлар. Антисоветчи, чарылдырыкчы политика Кыдаттың Коммунистиг партиязын шын эвес орукче киргенин медереп билип турар кижилер Кыдатта партияның кадрларының аразында бар дээрзиниң дугайында түңнелди ол болуушкуннарны барымдаалааш, кылып болур. Ол кижилер коммунистиг болгаш ажылчын партияларның ажылдап кылган чиңгине шугумунче катап эглирин күзеп турар.

Бодунуң чугаазының түңнелинде Золтан Комочин ВСАП-ның IX съездизиниң ажылынга киришкени дээш эш Л. И. Брежневке, совет партия төлээлеринге өөрүп четтиришкенин Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының, венгр коммунистерниң 580 муң кижилиг армиязының, бүгү күш-ажылчы улустуң мурнундан илергейлээн.

Ооң дараазында Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Л. И. Брежнев хөй миллион совет ажылчыннарның, совет коммунистерниң болгаш бүгү совет улустуң мурнундан акы-дуңманың изиг байырын заводтуң ажылчыннарынга болгаш Венгрияның бүгү ажылчы чоннарынга дамчыткан.

Бистиң чурттарывыс — өңнүктер болгаш эвилелчилер деп, ол чугаалаан. Бистиң аравыста үре-түңнелдиг, ёзулуг акы-дуңмалышкы харылзаалар быжыы-биле тургустунган. Совет кижилер Венгрияның улузу-биле, социализм чурттарының өске-даа улустары-биле найыралды эң-не үнелиг чүүл кылдыр көрүп турар. Бис ол найыралды карак огу ышкаш хайыралап, ону быжыглаарынга болгаш хөгжүдеринге күштеривисти харамнанмайн турар бис.

Эш Янош Кадар баштаан Төп Комитеттиң удуртулгазы-биле ажылдап кылган болгаш боттандырып турар политиктиг угланыышкынны бүгү партияның талазындан кайы хире изиг-биле деткип турар дугайын съездиниң бүгү ажылы бүзүрелдиг чугаалап турар деп, Л. И. Брежнев оон ыңай демдеглээн.

Бистиң партияларывыстың, бистиң чурттарывыстың ажылчыннарының болгаш тараачыннарының бодалдары коммунизмче угланган деп, Л. И. Брежнев үргүлчүлээн.

Ооң дараазында Л. И. Брежнев коммунистиг тургузуушкуннуң талазы-биле айыткан болгаш херек кырынга боттандырып турар улам ыңайгы хемчеглерге доктааган.

Үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң өзүлдези бистиң национал орулгавысты улуу-биле көвүдедиринге чедирер деп, ол чугаалаан. Беш чыл дургузунда национал орулга 38—41 хуу өзер. Аңаа үндезилээш, бистиң бодап турарывыс-биле алырга, совет улустуң материалдыг чаагай амыдыралын болгаш культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле элээн хөй улуг хемчеглерни боттандырып шыдаар бис. Бо беш чылда ажылчы чоннарның, бирги ээлчегде чавыс ажыл төлевирин ап турар категорияның ажыл төлевирин бедидерин айыткан, ажылчыннарның болгаш колхозчуларның пенсия хандырылгазы экижиир. Бо беш чылда бүдүрүлгелерни болгаш албан черлерин беш ажыл хүннүг неделяже чоорту шилчидерин боттандырарын планнап турар бис.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнуң бүдүүзүнде бистиң кижилеривис келир үеже бүзүрелдиг көрүп турар деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары чугаалаан. Улуг сорулгалар, улуг күш-ажыл—мурнувуста. Ленинниң идеяларынга сорук кирген бистиң улузувус коммунизмниң хаяаланган бедиктеринче быжыг базымнары-биле бар чоруур. Ол улуг оруктан таярынче бисти албадап шыдапкы дег ындыг күш делегейде чок!

Социализмниң эрге-ажыын шиитпирлиг камгалавышаан, бистиң коммунистиг партияларывыс, бистиң социалистиг күрүнелеривис тайбыңның ленинчи политиказын делегей ареназынга чорудуп турар деп, Л. И. Брежнев үргүлчүлеп чугаалаан. Ынчалза-даа делегейде байдал мурнуку хевээр ыледе дүвүрээзиниг болгаш дүшкүүрлүг болуп артпышаан. Империализмниң агрессчи күштери оожургавайн турар. Каттышкан Штаттарның империализминиң маадырлыг вьетнам улуска удур чорудуп турар агрессчи, дээрбечи дайыны кижи төрелгетенниң чөптүг килеңнээшкинин болдуруп турар.

Империализмниң болгаш реакцияның чимзенишкиннери бедик серемчилелдиг болурунче, кезээде белен турарынче бисти албадап турар. Варшава Керээзи, социалистиг күрүнелерниң тиилеттирбес күжү болгаш күчүзү социализмниң төөгүлүг чаалап алыышкыннарын камгалап турар. Бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазаавыс бүгү совет кижилерниң деткимчези болгаш чүүлдүгзүнүп көрүүшкүнү турда, совет улустуң айыыл чок чоруун болгаш тайбың күш-ажылын, бистиң өңнүктеривистиң болгаш эвилелчилеривистиң айыыл чок чоруун камгалаарынга күженишкиннерин харамнанмайн турар. Дайынзырак империалистиг бөлүктерниң калчаалыг кижилерин томаартыптар идегелдиг чепсектер Совет Эвилелинде бар дээрзин силерге бүзүредип болур мен, эштер.

Интернационализмниң принциптеринге шынчы акы-дуңма коммунистиг партияларның социализмниң болгаш депшилгениң бүгү күштерин империалистиг агрессияга удур чаңгыс аай фронтуга сырый каттыштырар дээш ам чорудуп турар улуг ажылын Л. И. Брежнев демдеглээн.

Коммунистерниң болгаш бүгү депшилгелиг күштерниң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны дээш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының чорудуп турар ол демиселин үнелеп көрүп турар бис деп, ол чугаалаан. Бо сорулгалар дээш демисел — ам пролетарлыг интернационализмниң эң чугула чүүлү болуп турар. Империализмниң сос кырынга карган турар кижилер эвес, а антиимпериалистиг фронтуну сырый каттыштырар дээш, революсчу эп-сеткил каттыштырылгазы дээш могаг чокка ажылдап турар кижилер интернационалчылар олдур. Маркстың үезиндегизи ышкаш, бистиң хүннеривисте база-ла «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп мурнуку хевээр кыйгырыглыг дыңналып турар.

Совет болгаш венгр улустарының ханы акы-дуңма найыралы марксизм-ленинизмниң , социалистиг интернационализмниң идеялары-биле сорук кирип турар. Совет кижилер бо найыралды ийи чурттарның болгаш социализмниң бүгү делегей системазының чаагай чоруунга быжыглап база хөгжүдеринге бүрүн шиитпирлиг деп, Л. И. Брежнев түңнелинде чугаалаан.

Л. И. Брежнев СЭКП-ның төлээлеринге көргүскен хүндүлээчел чоруу болгаш акы-дуңмалышкы сеткил-сагыжы дээш заводтуң ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга өөрүп четтиришкинин илергейлеп, күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннерни, хуузунда амыдыралынга аас-кежикти заводтуң бүгү ажылдакчыларынга күзээн.

З. Комочинниң болгаш Л. И. Брежневтиң чугааларын адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган.

Төлээлерниң мурнундан Л. И. Брежнев тураскаалдың белектерин—Айның совет кылымал спутнигиниң моделин, Сормово суднолар тудуушкунунуң заводунуң ажылчыннарының кылган катер моделин Белояннис аттыг заводтуң коллективинге дамчыдып берген.

Митинг партийжи гимн «Интернационалды» күүседири-биле доозулган.

Митинг соонда совет төлээлерниң кежигүннери завод цехтериниң бирээзин көрген. Аңаа олар бүдүрүлге-биле таныжып, эр-херээжен ажылчыннар-биле чугаалашкан.

НОВОРОССИЙСКИНИ ШАҢНААНЫНГА ХОЛБАШТЫРГАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛГА

Эш А. П. КИРИЛЕНКОНУҢ чугаазы

Партияның Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден эш Кириленко бедик хавыяа—Ада-чурт дайынының орденниң бирги чергези-биле шаңнаткан Новороссийск хоорайның ажылчы чонунга, дайынның киржикчилеринге болгаш ук черде гарнизоннуң дайынчыларынга изиг байырны чедирбишаан, Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш кызымак күш-ажылга чаа-чаа улуг чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Фашистиг Германияга Совет Эвилелиниң таварыштырганы бүгү делегейге төөгүлүг тиилелге—ол дээрге Коммунистиг партияның тура-соруунуң, энергиязының база совет кижилерниң массалыг эрес-маадырлыг чоруунуң түңнели-дир

Немец-фашистиг эжелекчилерни Москва чанынга чылча шапканындан бээр 25 чыл болур оюн совет улус удавас байырлалдыы-биле демдеглээр. Совет шериглер бистиң найысылалывыстың чанынга гитлерлиг арааттаннарга аштырыышкынны таварыштырбышаан, фашистиг армияның тиилеттирбезиниң дугайында хоозун чулчуруушкуунуң мегезин сойгалаан. Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнге тиилелгеже сыныл чок чүткүлдүң, быжыг туруштуг болгаш коргуш чок чоруктуң чижээ болуп кирген Новороссийск хоорайның камгалакчыларының маадырлыг болганынга бис бөгүн кайгамчык магадаашкынны айыткаар ужурлуг бис.

Дидим, чүреккир чоруктуң, Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердиниишкининиң үлегер-чижээн көргүспүшаан, маңаа, Цемесский шенектиң эриктеринге, калчаалыг дайзынны баштай доктааткаш, ооң соонда чылча шапкан Соңгу-Кавказ шериг ок-[illegible] дайынчыларының, Кара далай флодунуң дайынчыларының, партизаннарның болгаш [illegible]

Бо бедик шаңналда чурттуң мурнунга ук хоорайның өске-даа шыл-гараңгай ачы-хавыяалыы илереттинген—деп, эш А. П. Кириленко демдеглээн. Бодунуң революсчу чаңчылдары-биле, социализм тургузуушкунунга идепкейлиг киржилгези-биле Новороссийск бистиң шуптувуска эргим үнелиг.

Новороссийскиге шаанда «Искрачы» угланыышкынның баштайгы революсчу бөлүүмнер тургулаан, хаанныг эрге-чагыргага удур пролетариаттың чепсектиг тура халыышкыннары, политика талазы-биле эрге-шөлээ чок чорукка база экономиктиг дарлалга удурланган массалыг стачкалар болгулаан. Баштайгы орус революцияның чылдарында сураглыг «Новороссийск республиказы» ийи неделя хире догуннап турган. Ынчаарга ол бүгү революсчу болуушкуннар Россия ажылчыннарының медерелинге уттундурбас болуп арткан. Новороссийск болза Кара далай эриктеринде Совет эрге-чагырганың эң баштай тургустунган хоорайы болган. Кара далайжы совет республиканың найысылалы турган бо хоорайже 1918 чылда Кара далай эскадразын сугже дүлүп кииритер дугайында В. И. Ленинниң дидим дужаалы чедип келген. Революсчу Россияның дайынчы корабльдери герман империализмниң холунче кирбейн, далай дүвүнче дүлдүнген болганда, совет далайжылар маңаа, Новороссийск чанынга, боттарының патриотчу хүлээлгезин күүсеткеннер. 1918 чылда легендарлыг Тамань армиязы бо Новороссийскиден бодунуң маадырлыг походунче үнүпкен турган.

Хоорайның ажылчы чоннарының социализм тургузуушкунунга киирген салыышкыны аажок улуг. Магнитогорскиниң, Кузбасстың улуг-улуг үлетпүр төптериниң, Днепрогэстиң, Сталинград трактор заводунуң фундаменттерин, Беломор-Балтий каналының шлюзтарын, Москва метрополитениниң [illegible]

Оон ыңай эш Кириленко артиллерия, танкылар-биле чепсегленген дайынның алды дивизиязының удур туржуп шыдаан Новороссийск чанының тулчуушкуннарының дугайын чугаалаан. Хоорайже штурмнаашкынга удур ужар чүүлдүң улуг каттыжыышкыннары киржип турган. Гитлержилер чиик тиилелгениң дугайын күзеп турза-даа, аар аштырыышкыннарга таварышкан.

Улуг порт, үлетпүрлүг хоорай болгаш Кара далай флодунуң ийиги баазазы болур Новороссийскини эжелеп алырын гитлержи армияның командылалы хамыктың чугула ужур-дузаалыг деп санап турган. Севастопольдуң болгаш Одессаның маадырлыг тулчуп турган камгалакчыларынга дузалажыры-биле шериглер-даа, механика-даа база кур күштер-даа оон кээп турган. Новороссийск хоорай 1941—1942 чылдарда аажок чугула стратегтиг плацдарм болуп турган. Новороссийскини камгалап турган шериглер дайзынның дыка улуг күжүн бектээшкинге тутпушаан, Кара далай эриин эжелеп алыр талазы-биле немец командылалдың планын үскен. Кара далайжылар, кургаг черниң дайынчылары болгаш кызыгааржылар дайзынның калчаалыг атакаларын ойтур шаппышаан, 360 хонукта өлүмнүг-биле тулушкан. Новороссийскиниң ынчаардагы камгалалы—ол дээрге армияның, флоттуң болгаш чурттакчы чоннуң организастыг, ылаптыг кады хөделиишкининиң үлегер-чижээ болган.

Дайзын-биле онза маадырлыг тулчуп тургулаан шериг удуртукчуларының, дайынчыларының аттарын оратор тыскаап адаан. Оларның аразынга 3-кү рангының капитаны Н. И. Сипягин, подполковник С. Н. Калан-[illegible] М. П. Корницкий, [illegible] Г. А. Куропятников, снайпер Ф. Я. Руба-[illegible] Л. Севрюков, М. Борисов, партизаннар болгаш чажыт ажылдакчылар С. Г. Островерхов, Ф. А. Никитин, Таня Гора, могаг билбес, коргуш чок политажылдакчылар А. Я. Фоминых, М. К. Видов, А. И. Рыжов болгаш Новороссийск дээш тулчуушкуннарның өске-даа маадырлары тургулаан. Бистиң өске бүгү тиилелгелеривис ышкаш, Новороссийск дээш тулчуушкуннарга чедип алдынган тиилелге Коммунистиг партияның кайгамчык улуг мобилизакчы болгаш организакчы ажыл-чорудулгазы-биле тудуш холбаалыг. Новороссийскиниң маадырлыг камгалалының болгаш хосталгазының хей-аът кииригкчилери коммунистер биле политажылдакчылар турган.

Новороссийск дээш тулчуп тургулаан дайынчыларның, «биче чер-ниң» маадырлыг камгалакчыларының аразынга ынчаарда 18-ки армияның политкилдизиниң начальниги турган, ам бистиң партиявыстың Төп Комитединиң Чиңгине секретары Л. И. Брежнев база турганын сагындырып каары меңээ аажок өөрүнчүг-дүр—деп, А. П. Кириленко чугаалаан. Ооң удуртулгазы-биле шериг кезектеринге болгаш каттыжыышкыннарынга хөй талалыг партийжи-политиктиг ажыл нарын дайынчы байдалга чоруттунуп турган. Леонид Ильич Брежневтиң могаг чок ажыл-чорудулгазын, ооң хуузунда быжыг турушууну, идея талазы-биле ханы бүзүрелдиин, дайынчы болгаш партийжи талазы-биле үлегер-чижектиин Новороссийск дээш тулчуушкуннарның киржикчилери улуг сеткил ханыышкын-биле сактып чоруурлар.

Новороссийскиниң черинде бистиң Төрээн чуртувустуң эң дээре оолдарының ханы эндере сиңген. Оларның дайынчы болгаш күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруу бүгү совет улустуң дайынга таварыштырган тиилелгезиниң чугула кезээ болган. Бөгүн маадырлыг Новороссийскиниң алдарын байырлавышаан, бис бистиң Ада-чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш амы-тынын бергеннерниң чырыткылыг тураскаалының мурнунга баштарывысты мөгейтип.

Новороссийжилер боттарының хоорайын Кара далай эрииниң, Кубаньның чараш хоорайларының бирээзи кылдыр хуулдуруп, аңаа чурттуң улуг порттарының бирээзи болурунуң алдарын дүргени-биле дедир эгиткеннер. Хоорайның катап тургустунган, амгы үениң болбаазын техниказы-биле чепсеглеттинген бүдүрүлгелери үлетпүр бүдүрүлгезиниң дайын мурнундагы деңнелин дөрт катап ажырган. Хоорайда эки шынарлыг чуртталга бажыңнары, школалар, клубтар, уруглар албан черлери тутунгулаан.

Новороссийжилер боттарының хоорайының алдарын күш-ажылы-биле алгытпышаан, ооң дидим камгалакчыларының тураскаалын ыдыктыы-биле сактып чоруурлар. Оларның легендаржы маадырлыының дугайын Маадырлар шөлүнде мөңге алдарның хып турар оду база хоорайның чер болганында өске-даа он-он мемориалдыг тураскаалдар херечилеп турарлар. Шылгараңгай совет композитор Дмитрий Шостаковичиниң чогааткан «Новороссийск курантыларының» байырланчыг аялгазы чаңгыланып дыңналыр.

Новороссийжилер Кубаньның бүгү ишчи чону-биле кады СЭКП-ның XXIII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, чаа беш чылдың онаалгаларын боттандырар демиселче идепкейлии-биле шымнып киргеннер. Ол демиселдиң чорудулгазынга хоорайның үлетпүрү бурунгаар чаа улуг базымны кылып шыдаар-даа. Цемент бүдүрерин беш чыл дургузунда дөрт миллион тонна чедирери көрдүнүп турар. Порттуң болгаш нефть сөөртүр флоттуң чүък сөөртүлгези база дыка өзер. Хоорайга болгаш ооң чоок кавызы суурларга беш чыл иштинде хөй-хөй чаа чуртталга бажыңнары, школалар, эмнелге болгаш уруглар албан черлери, культура-амыдыралдың бүдүрүлгелери туттунган турар.

Бистиң улузувустуң, ооң алдарлыг оолдар, кыстарының маадырлыг чоруктарының дугайын бистер чүгле тураскаал болзун, чүгле төөгүге артсын дээш сактып турар эвес болгай бис—деп, эш А. П. Кириленко уламчылап чугаалаан. Бистиң төөгүлүг эрткен үевис амгы үе-биле, даартагы хүнүвүс-биле тудуш холбаалыг. Ол эрткен чоргааралды болгаш патриотизмни төрүттүндүрүп, эрес-маадырлыг чорукка, шиитпирлиг бурунгаарлаарынга кижээдер, бистиң улузувусту чаа-чаа тиилелгелерже көдүрүп үндүрер.

Бистиң Төрээн чуртувус коммунистиг тургузуушкуннуң чаа, чугула үе-чадазында туруп турар. Ол үе-чаданың чугула сорулгаларын СЭКП-ның XXIII съездизи ылап тодараткан. Чоокку чылдарда партияның экономиктиг болгаш социалдыг политиказын съезд ёзулуг ханы үндезинге ажылдап кылган. Чурттуң экономиктиг амыдыралының удуртулгазында субъективизмни шиитпирлии-биле узуткаарынче, боттуу-биле үнелеп көөрүнге үндезилеттинген политиканы чорударынче, социалистиг экономиканың хөгжүлдезиниң хоойлуларын угаазылалдыг көөрүнче угландырган СЭКП ТК-ның октябрь, март болгаш сентябрь Пленумнарының тодаратканы курс ол съездиниң шиитпирлеринге бадыткалды болгаш улам ыңайгы хөгжүлдени алган. Ам кажан чаа беш чылдың баштайгы чылы дооступ турар үеде СЭКП-ның XXIII съездизиниң болгаш 1964—1965 чылдарда партияның ажылдап кылган хемчеглериниң шынныы база чогуур үезинде болганы улам-на тода апар чыдар.

Амгы беш чыл эгезинден тура-ла бүзүрелдиг, херилчек базымны кылган. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң он ай планы ажыр күүсеттинген. Үлетпүрнүң ажылдакчылары чыл онаалгаларын база оон-даа чедимчелиг күүседип шыдаар дээрзинге бүрүнү-биле идегеп болур бис.

Бо чылдан эгелеп үлетпүрнүң планнаарының база экономиктиг идиг бериишкиниң ажыглаарының чаа системазынче шилчилге чоруттунган. Практиканың көргүзүп турарын ёзугаар алырга, ол шилчилге бүдүрүлгелерниң ажылынга элээн хөй чаа чүүлдерни киирип, ажыл-агыйны эргелеп башкарарынга экономиктиг методтарның ролю күштелип, бүдүрүлге хөгжүлдезинге ажылчы чоннар коллективтериниң материалдыг сонуургалы бедип, оларның инициативазы өзүп турар апарган.

Бистиң социалистиг экономикавыстың эң чугула, харын-даа эң берге адыры—кодээ ажыл-агыйда байдалдың сегип олурары бистиң шуптувусту өөртүп турар. Бо чылын колхоз, совхозтарның ажыл-ишчилери Совет эрге-чагырганың бүгү-ле эрткен 49 чылдарының дургузунда ап көрбээн эң-не бедик дүжүттү өстүрүп ажааганнар. Төрээн чурттуң шыгжамырынче 75 миллион тонна хире тараа урдунган. Тараажыларның күш-ажылчы чедиишкинин хандырган кол фактор болза, кодээ ажыл-агыйны удургур талазы-биле бистиң партиявыстың политиказының шынныы болганы чугаажок. Күрүнениң талазындан колхоз, совхозтарга дузаламчы көргүзери шиитпирлии-биле экижээн.

Үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң хөгжүлдезиниң дугайын чугаалап тура, бистиң партиявыс ол хөгжүлдени өске чүүлдер-биле холбаа чок чүүл кылдыр кажан-даа көрбейн келгенин билири эргежок чугула. Совет улустуң үргүлчү өзүп турар материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерин улам долузу-биле хандырары социалистиг бүдүрүлгениң кол сорулгазы ол деп, партия бисти өөредип турар. Садыгны-даа, ниитилел фондуларын-даа дамчыштыр улустуң хереглел чүүлдериниң хемчээли бисте эрткен чылга бодаарга элээн өскен. Партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин күүседири-биле хөй-хөй үлетпүр бараанналарынга, хамыктың мурнунда идик аймаанга, трикотаж болгаш дааранылга кылыгларынга, мебельге, холодильниктерге, чурттакчы чоннуң бедик негелдезин хандырар дээш чугула хемчеглерни ап турар. Улуска хереглел бараанналарын бүдүрериниң өзүлдези бүдүрүп

(Уланчызы 2-ги арында).

Кызыл туктуг совхоз

1966 чылда дүжүт ажаап алыышкынын болгаш күрүнеге пландан ажыр тараа садарын чедиишкиннииг чорудары дээш республикага калбарган социалистиг чарышка тиилээн сес ажыл-агыйларның бирээзи «Межегей» совхоз болган. СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген доктаалында «Межегей» совхозка РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Кызыл тугун тыпсыр база 1,5 муң рубль-биле шаңнаар дээн болгай.

Совхозтуң ажылчыннарының болгаш тускай эртемниглериниң ноябрь 30-де болган нийти хуралын тараа дээш демиселге хүн-дүн чок изиг тулчуушкун-биле чедип алган бо бедик шаңналды—Кызыл тукту хүлээп алырынга тураскааткан. СЭКП обкомунуң секретары эш К. С. Шойгу межегейжилерниң бо чылгы алдарлыг чедиишкиннерин дорчулап чугаалааш, улуг шаңналга четкенинге чүректиң ханызындан изиг байырны чедиргеш, Кызыл тукту тывыскан.

— Ажыл-агыйның көргүзүглери бо чылгызы дег кажан-даа мындыг бедик турбаан, чыл бүрү каражалыг болуп турган болза, бо чылын арыг орулга безин 1 миллион 300 муң рубль четкен! Шынап-ла, маадырлыг ажылдаан-дыр силер. Ынчалза-даа аңаа оожургап болбас. Совет эрге-чагырганың чартык чүс чыл байырлалынга уткуштур моон-даа артык ажылдап, чедиишкиннериңерни улам көвүдедиңер, ол дугайында силерде аргалар, күштер, дуржулга болгаш патриотчу күзел-сорук бар—деп, эш Шойгу чугаалаан.

Дараазында механик М. Теплых, тракторист К. Седип-оол, агроном Г. Таль, тракторист М. Михайлова болгаш оон-даа өскелер чүве чугаалааш, бо улуг болуушкунну өөрүп демдеглевишаан, бүгү-ле ажылды Октябрьның бежен чылынга деп лозуң-биле чорударын совхозунуң ажыл-ишчилеринге чагып, боттары канчаар ажылдаарын хүлээнип ап турганнар.

Бо чылын бедик дүжүттерни өстүрүп алырынга, дүжүт ажаап алыышкынынга шылгараан 60 ажыг мурнакчыларга акша шаңналын тывыскан.

Хурал соонда концерт болгаш кино болган. Л. МОҢГУШ.

ЧУРУКТА: СЭКП обкомунуң секретары эш К. С. Шойгу Кызыл тукту совхозтуң директору А. Градобоевке хүлээдип берип турары.

С. Феоктистовтуң фотозу.

Аныяк ажылдакчыларның слёду

Дүүн республиканың хөгжүм-шии театрынга чоннуң амыдырал хандырылгазында ажылдап турар аныяктарның слёду болуп эрткен. Республиканың 250 ажыг аныяктары аңаа олурушкан.

«Чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидеринге комсомолчуларның болгаш аныяктарның ролюн бедидер дугайында» илеткелди ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары эш Ширшин кылган. Илеткелди чугаалажып көргеш, слёттуң киржикчилери республиканың бүгү аныяктарынга болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринде ажылдап турар оолдар, кыстарга Кыйгырыгны хүлээп алганнар.

Эш А. П. КИРИЛЕНКОНУҢ чугаазының төнчүзү

(Эгези 1-ги арында).

турар кылыгларының шынарын дыка бедидеринге дүүшкен болурун маңаа хамаарыштыр база бодаар апаар.

Бисте четпестер болгаш бергелер ам-даа хөй дээрзин бис утпайн турар бис—деп, оратор оон ыңай чугаалаан. Ынчалза-даа кол чүве болза бистиң амыдыралывыстың үндезиннериниң үндезини — бистиң экономикавыстың күш кирип турары, ында эки перспективаларның бары болур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы декабрь ортан үезинде болур, аңаа ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планын болгаш 1967 чылда күрүне бюджедин бадылаар. СЭКП-ниң Төп Комитеди болгаш Совет чазак план төлевилелин белеткеп турар үеде национал орулганың дыка өскен турарын, үлетпүр продукциязын бүдүрери улгаткан, моон соңгаар бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин база хереглел чүүлдерин бүдүрериниң өзүлдезиниң темпилери чоокшулашкан турарын барымдаалап көрген. Чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге бүдүрүлге күчүлерин өстүрери, чаа техниканы нептередири, бүдүрүлгениң чаа-чаа хевирлерин шиңгээдири көрдүнүп турар. Ол чорук улус хереглелиниң бараанарын бүдүрериниң улгаттырарының чугула байдалы болган турар. Үлетпүр, чуртталга болгаш культура-амыдырал тудугларынга капитал салыышкыннарының хемчээлин улгаттырары планның төлевилелинде көрдүнүп турар.

СЭКП-ниң XXIII съездизинге бадылаан Директиваларны барымдаалап, улустуң чаагай байдалын бедидериниң талазы-биле дыка көвей социалдыг хемчеглерни келир чылда боттандырар. Ылангыя ийи дыштаныр хүннүг 5 хонуктуг ажыл неделязын бүгү чуртка боттандырары маңаа хамааржыр апаар.

Болуп эрткен ноябрь - байырлалы Совет эрге-чагырганың беженги чылын эгелеп ажыткан — деп, А. П. Кириленко уламчылаан. Бистиң чуртувуста политиктиг болгаш бүдүрүлгечи көдүрлүүшкүн хүн санында-ла хайнып турар. Хоорайларның болгаш кодээ черлерниң ажыл-ишчилери ол алдарлыг ойга ажыл-ишчи белеткенип, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырынга долу шиитпирлиг ажылдап кирипкеннер.

Крайның парторганизациязы, Кубаньның үлетпүрүнүң болгаш кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери экономиканың база культураның бүгү адырларының хөгжүлдезинге чаа-чаа чедиишкиннер-биле бодунуң төрээн крайын улам-на алдаржыдар боор деп, партияның Төп Комитеди, Совет чазак идегеп турар. Беш чылдың онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш, ам миллион-миллион совет кижилер социалистиг чарышче кирип турарлар. Партияның XXIII съездизиниң шиитпирлеринге сорук кирген масса чоннуң улам өзүп олурар күш-ажылчы болгаш политиктиг ол идепкейи болза, бистиң улус ажыл-агыйывыстың моон соңгааргы хөгжүлдезинге улам хөй чедиишкиннерлиг болурунуң чугула байдалы-дыр. Ол идепкей коммунистиг тургузуушкуннуң үндезин айтырыгларының бирээзи — ниитиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидерин шиитпирлээринче угланган турар ужурлуг.

Оон ыңай эш А. П. Кириленко делегей байдалының айтырыгларын чугаалаарынче шилчээш, СЭКП-ниң ТК--зы, Совет чазак бүгү делегейге тайбыңны камгалаары, улустар аразынга найыралды быжыглаары дээш могаг чок демиселди чорудуп, чаа дайын кыпсыкчыларының кара сагыштыг хөделиишкиннерин сойгалап турар деп айыткан. Совет Эвилели болза социализмниң болгаш депшилгениң эрге-ажыктарын илередип турар интернационалчы политиканы, тайбыңның болгаш делегейниң айыыл чок чоруунуң политиказын чорудуп турар. Ол политика бүгү улустарның күзел чүткүлдери-биле дүгжүп турар болгаш ынчангаш оларның ылаптыг деткимчезин ап келген.

АКШ-ка баштаткан империализмниң болгаш агрессияның күштери боттарының даштыкы политиказын көргүдүп сүртедириниң, дерзии болгаш кадыг дошкунналыышкынының аргазы-биле боттандырып турарлар. Вьетнамның тайбың чурттакчыларынга удур өрттендирер бомбаларны болгаш ракеталарны октап турар америк самолёттар немец-фашистиг армияның ханныг үүлгедиглерин бистиң хүннеривисте катаптап турарлар. Бүгү делегейде хамык-ла ак сеткилдиг кижилер вьетнам улустуң талазында. Социалистиг чурттар, делегейниң ажылчын аңгызы, национал-хосталгалыг шимчээшкин, тайбың биле социал депшилге кымгала үнелиг болдур, ол бүгү кижилер Вьетнамның талазында. Америк агрессорлар-биле маадырлыг демиселди чорудуп келген вьетнам улуска өзүп турар бүгү талалыг дузаламчыны Совет Эвилели көргүзүп турар болгаш моон соңгаар-даа көргүзер.

Совет кижилер тургузукчу тайбың ажыл-ижин кылып турар. Боо-чепсек-биле көөргеттинмейн, кымче-даа халдаарын бодавайн турар бис. Ынчалзажок империализмниң агрессчи политиказы бүгү делегейге дайын айыылын улгаттырып турар мындыг байдалда бистиң камгаланыр аргавысты быжыглаарынга күжениишкиннеривисти кошкадырын база бодавайн турар бис. Бистиң Чепсектиг Күштеривис амгы үениң сорулгаларынга моон соңгаар-даа таарышкан турзун, совет улустуң болгаш ооң эвилелчилериниң айыыл чок чоруунга дайзыннарының кандыг-даа халдаашкынынга өлүмнүг ойтур шавыышкынны бээринге ол күштер белен болзун дээш партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак болдунгу дег бүгү чүүлдерни кылып турар.

Империализмге болгаш реакцияга удур тайбың база социализм күштериниң демисели чедиишкинниг болурунуң чугула негелдези социалистиг дем каттыштырылгазының чаңгыс эвин быжыглаары, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң быжыглаары ол болур. Бистиң ленинчи партиявыс акы-дуңма өске партиялар-биле кады бүгү чурттарның болгаш даптерниң коммунистер армиязының чаңгыс эвин быжыглаарынга күжүн харамнанмас.

Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазының улуг күрүнезирек, антиленинчи угланыышкыны делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвиниң база сырый каттыжыышкынының херээнге улуг каражаны таварыштырып турар деп, оратор чугаалаан.

ККП-биле болгаш улусчу Кыдат-биле харылзааларны таарыштыр чогумчудар дээш СЭКП биле Совет чазак эң-не шыдажыышкынныг ханы болгаш шынчы сонуургалдыг чоруун көргүзүп келген. Кыдаттың Компартиязы-биле чөрүлдээлерни ажып эртер болгаш хөделиишкиннерниң чаңгыс эвин быжыглаар дээш бистиң партиявыс күжүн харамнанмайн келген. Бо талазы-биле чедиишкин чедип алдынмаанының бүгү харысалгазын Кыдаттың Компартиязының удуртулгазы хүлээр апаар.

ККП-ниң удуртулгазының авантюристиг политиказының уржуу-биле коммунистиг шимчээшкинде болгаш социалистиг дем каттыштырылгазында тургустунган бергелерни ажып эртер дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы моон соңгаар-даа бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылыр- деп долу шиитпирлиг.

Коммунизмниң, пролетаржы интернационализмниң болгаш социалистиг эп-сеткил каттыштырылгазының херээнге шынчы болуру—бистиң партиявыстың амыдыралының болгаш демиселиниң хоойлузу болуп келген-даа, кезээде ынчаар артар-даа.

Тиилеттирбес ленинчи туктуң адаа-биле бистиң партиявыс болгаш совет улус социалистиг экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезинге, чаа кижини кижизидеринге бүгү-делегей төөгүлүг тиилелгелерни чедип алган. Совет эрге-чагырганың алдарлыг 50 чылының байырлалын бистиң Төрээн чуртувус коммунизм тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр дээрзинге быжыг бүзүрелдиг бис деп, А. П. Кириленко чугаазының түңнелинде чугаалаан.

(СЭТА).

Чугула доктаалды

таныжып турар

Сорук киирикчи шиитпир

Аныяк салгал дээш, ооң билии болгаш өзүлдези дээш Коммунистиг партияның база Совет чазактың хүн бүрүдеги ада сагыш салыышкынының бир тодаргай херечизи —«Ниити өөредилгениң ортумак школаларының ажылын улам ыңай экижидер хемчеглериниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ноябрь 19-тугы доктаалы болур. Бо доктаал чүнүң-даа мурнунда улус чырыдыышкынның ажылдакчыларының хүн бүрүдеги ажыл-чорудулгазынга башкылар база школа коллективтериниң ада-иелер-биле, хөй-ниити-биле сырый харылзаалыг ажылдаарынга улам таарымчалыг байдалдарны ажыдып турар дээрзи билдингир.

Партия Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың бо доктаалын Улуг-Хем районнуң төвү — Шагаан-Арыг хоорайның № 2 ортумак школазының ада-ие хуралынга ноябрь 23-те чугаалажып көрген. Ол хуралга чүгле район төвүнде чурттап турар ада-иелер эвес а харын-даа ооң чоок кавызында колхозтардан, малчын коданнардан, совхозтарның салбырлар, фермаларындан: Эйлиг-Хемниң, Торгалыгның, Чаатының, Көк-Чырааның малчын ада-иелери — 100 ажыг кижи олурушканнар.

Ортумак школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылынга моон соңгаар хөй-ниитиниң, ылангыя ада-иелерниң киржилгезин, оларның харысалгазын ук доктаалда айытканын башкылар коллективи хуралга чыглып келген ада-иелерге таныштырып, ол шиитпирлерни боттандырарының арга-дуржулгазын солушканнар.

Хуралга бо школаның директору С. С. Норбу ук доктаалда ада-иелерге хамаарышкан одуругларны допчулап чугаалааш, школаның амыдыралындан тодаргай чижектерге доктааган. Төрелдерниң чурттап, ажылдап турар черлеринде партия, профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары, өг-бүле бүрүзүнге уругларның өөрениринге таарымчалыг байдалдарны тургузары дээш демиселди удуртуп баштаар, ол талазы-биле ада-иелерге боттуг дузаны чедирер ужурлуг дээрзин өске-даа башкылар орта чугаалап турганнар. Уругларның өөредилгезин болгаш кижизидилгезин экижидери хөй-ниитини-даа, ада-иелерни-даа башкылар коллективи-биле бир дөмей сагыш човаткан турар ужурлуг деп, ук доктаалда шыйып демдеглээнин хуралга санал берген ада-иелер база айтып турганнар.

Хуралдың түңнелинде школаның ада-иелер комитединиң чаа составын соңгааш, оларга чазактың чаа үнген доктаалын үндезин болдуруп ажылдаарын даасканнар. Бо районда ук доктаалды таныжар, чугаалажып көөр ажылдар ургулчүлеп турар.

Чаа школа

Партия эге организациялар секретарьларының, оларның оралакчыларының, кодээ Советтер даргаларының болгаш секретарьларының чыл хуусаалыг школазы Эрзин районда ажылдап эгелээн. Школага партия, совет ажылдарын удуртурунуң арга-дуржулгаларын, районнуң колхозтарының экономиказын өөренир. Кичээл айда бир катап эртер.

Баштайгы организастыг кичээлге СЭКП Тыва обкомунуң үшкү пленумунуң ажылының дугайында, херээженнер чөвүлелдерин, партия, совет органнарны удуртурунуң дугайында, колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң ролюнуң болгаш өске-даа темаларга лекцияларны пропагандистер эштер О. Биче, О. Седипаа, С. Сарыглар олар кылганнар.

АК-ДОВУРАКТЫҢ ЧАМДЫК МААДЫРЛАРЫ

Мурнакчы бригадада

Мен даг-дүгү казып тывар черде Монгуш Кара-оолдуң бригадазында ажылдап турар мен. Бистиң ажылывысты даштындан көөрге, хараган бажындан хөй дүгү чыгган улуска кончуг дөмейзимээр. Тывыжывыс база даг-дүгү, чамдык дырандыларның узуну 6—7 сантиметр чедип, хөй дүгүнге дөмейлежип турар. Бис кадыг кара даштарны кускун-хаайлар-биле буза шапкаш, ооң иштинден даг-дүгүн уштуп эккээр бис. Ол болза «берге болгаш аар ажыл.

Бистиң бригадавыстың кежигүннери Төрээн чуртка хөй даг-дүгүн бээр дээш шудургу ажылдап турар. Бо чылдың дургузунда бистер ай бүрүзүнүң бүдүрүлге онаалдазын күүседип келген бис. Ноябрь айның бүдүрүлге планын ол айның 19-та-ла ажырыпкан бис, ооң-биле чылдың бүдүрүлге планын бригада күүседипкен. Ындыг-даа болза Улуг Октябрьның 50 чылынга уткуштур ам-даа чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап, улуг байырлалдың чылының бүгү дургузунда күжениишкинниг ажылдаарын улуг аас-кежии деп медереп билип турар бис.

Даг-дүгүнүң тывыжында Кончук Салчак, Нама-Сүрүң Ооржак, Самбуу Куулар, Солун-оол Ооржак, Делег-оол Ойдуп болгаш өскелер-даа хүн бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап, ажыл-ишке кызымак, ак сеткилдиг чоруктуң үлегерин эш-өөрүнге көргүзүп турар. Бистиң дужаап турар даг-дүгүвүстүң шынары эки, чүге дизе ону тывар үеде кандыг негелделер турарын эки шиңгээдип алган ажылдап турар бис.

О. АДЫГ-ООЛ,

даг-дүгүн хол-биле чыыр ажылчын.

НАРЫН МЕРГЕЖИЛ

Мен бо тудугга эгезинде дашчы болуп ажылдап кирген мен. Чаа келген кижиге тудугнуң хемчээлдери-даа, техника-даа кайгап ханмас солун чаагай болган. Чаа техниканы хайгаарап, аңаа өөренип алза, ол кайгамчык машиналарны башкарза деп күзеп-бодап чораан мен.

Чоорту ол күзелим боттанган. Эң баштай машинистерниң кежээки курузунга кирип алган мен. Оон эгелээш-ле даг-дүгү болбаазырадыр техника-биле харылзаам ханылаан. Техниктиг тускай билиимни бедидер дээш Ак-Довурактың кежээки политехниктиг техникумунга өөрени бердим. Ам үеде ол техникумнуң сөөлгү беш дугаар курузунда өөренип турар мен.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың улуг таарыштырыкчызы болуп ажылдап турар мен. Ол чүл дээрге, нарын техниканың ажылын таарыштырар, үрелиишкин болдурбас, а кол-ла чүве болза — даг-дүгүнүң шынары эки болзун дээш машиналарның шын ажылдаарын хандырары болур. Мээң ажылдап турган ээлчеглеримде ол талазы-биле багай чүве болуп көрбээн.

Бистиң комбинаттың ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 50 чылынга күш-ажылчы белектер-биле уткуур улуг сорулганы салган. Аңаа бодумнуң үлүүмнү киирип, ажылымның шынарын ам-даа экижидер мен.

Д. ДҮКТЕН-ООЛ,

даг-дүгү арыглаар фабриканың улуг таарыштырыкчызы.

Ажылчынның уруу

Мээң ачам даг-дүгү тывар черде элээн каш чыл иштинде ажылдап келген. Ол ам үеде багай эвес тывыкчыга санадып турар. Аданың оруун эдерер, ажылчын амыдырал-биле чурттаар деп мен база ынчаар шиитпирлеп алган мен.

1963 чылда даг-дүгү арыглаар түр фабрикага машинистиң өөреникчизи болуп ажылдап эгелээн мен. Ажыл болза берге, меңээ таныш эвес болган. Ынчалза-даа ол ажылга чүткүлдүүм-биле чаңчыгып эгелээн мен. Ол-ла үеде аныяктарның кежээки школазынга кирип алгаш, сес дугаар классты доостум.

Ажылчынның уруу ажылчын деп чүве бо-дур. Мен ышкаш мындыг аныяк кижилер Ак-Довуракта эвээш эвес. Тываның аныяк ажылчын аңгызының база бир хеймер салгалы тыптып олурары ол.

К. ДОСТАНМАА,

IV разрядтың машинизи.

Чүткүлдүң оруу

Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр школазының сес дугаар клазын бо чылын доостум. Төрээн чуртка, чонумга ажыктыг ажылды кылыр изиг күзелим хайныгып келген. Районумнуң девискээринде аныяктарның улуг тудуунче мени бир-ле чүткүл кыйгырып эккелген.

Бо тудугда колдуунда-ла аныяктар ажылдап турар чүве-дир. Мен баштай даг-дүгү арыглаар фабриканың машинизиниң өөреникчизи болуп ажылдап кирдим. Машинакчының ажыл-мергежилин дыка улуг сонуургал-биле шиңгээдип алдым.

Чоокта чаа машинист мергежил-биле тускайлаң ажылдап эгеледим. Мал, тараа ажылдыг араттың уруу мындыг нарын машиналарны башкарып, хайгаарап турары дыка солун-дур. Ажылымга моон соңгаар улам мергежиир, хүн бүрүнүң даалгазын ылаптыг күүседир дээш бүгү күжүмнү харамнанмас мен.

М. АЛДЫН-КЫС.

машинист.

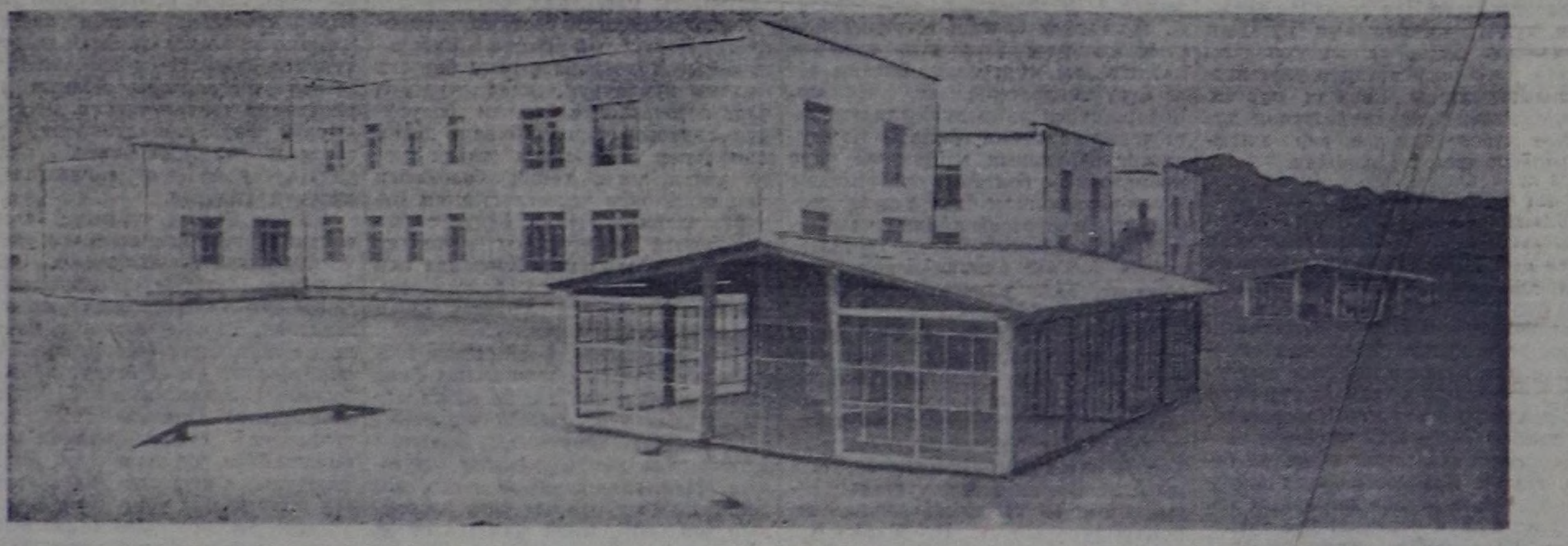

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннарының турум чуртталга девискээри чыл туржук, ай бүрүде калбарып, чуртталганың, хандырылга албанының черлериниң чаа-чаа тудуглары бедип турар.

Комбинаттың аныяк ажылчыннарының чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны ниити чуртталга черлеринде тургускан. Чаа магазинни ажыткан. 250 оруннуг уруглар сады ажыглалга кирген, бичии чаштарның удуур, ойнаар, чемненир черлери тус-тус, садтың девискээринде хөлегелиг черлер бар.

ЧУРУКТАРДА: чуртталга тудуунуң мурнакчылары Александр Плешанов (үстүнде) болгаш Василий Задаков; уруглар садының ниити хевири.

А. АЛЫМ-ООЛДУҢ фотозу.

50 ЧЫЛДЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛДЕРИНДЕН

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга уткуштур ооң янзы-бүрү чылдарында болгулаан онза болуушкуннарның хүн демдеглелдериниң допчулалын моон соңгаар бистиң солунувус үе-үеде парлаар апаар. Оларның баштайгызын бөгүн эгеледивис.

• • •

1917 чылдың декабрь 1-де Владимир Ильич Ленин № 45 декретке ат салган. Ону ёзугаар Петроградтың телеграф агентилелин «Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң чанында Төп информация органы» кылдыр чарлаан. Ажылчыннар, солдаттар болгаш тараачыннар депутаттарының бүгү Советтеринге «Агентствонуң телеграммаларын боттарының органнарынга парлаары-биле оларны ап турарын» ол декрет хүлээткен. Ынчангаш аңгы-аңгы чылдарда агентствонуң корреспондентилериниң чогум-на харын декабрь 1-де дамчыдып турган дыңнадыгларын бөгүн моон адаанда парладывыс.

1917 ЧЫЛ, ДЕКАБРЬ 1

★ **Павлово.** Солдаттар депутаттарының тус чер Соведи ажылчын болгаш тараачын Совет-биле каттыжа берген. Революстуг комитет болуп ажылдаар президиумну каттышкан Совет соңгаан. Черниң волость эргелелиниң болгаш соңгулдалыг өске-даа албан черлериниң эрге-хүлээлгелери хевээр арткан. Гарнизонда сагыш-сеткил быжыг турууштуг.

★ **Дайылдажып турар армия.** Бүгү Барыын талакы фронт Советтерниң талазында. Фронтунуң командылакчызынга чедир начальниктерни соңгуп ап турар. Штабтарны чаартып турар...

★ **Калуга.** Үндүрүп турган үш солуннарны хаган. Большевикчи угланыышкынның «Калуга шыны» ажыттынган. Уездилерде ажылчыннар, солдаттар болгаш тараачыннар депутаттарының Советтери Улус Комиссарларының эрге-чагыргазын хүлээп көрген.

★ **Екатеринбург.** Хоорайга болгаш округка корум-чурумну тударынга акша-хөреңгиниң улуг негелделиг апарганын барымдаалааш, ажылчыннар болгаш солдаттар депутаттарының Советтери тус черниң капиталистеринге чаңгыс үениң 150.000 рубль түңнүг үндүрүүн онааган. Үндүрүг болур чогууру-биле кирип турар.

Уралдың ажылчын аныяктарының социалистиг эвилелдериниң бирги съездизи доозулган. 2.600 аныяк пролетарийлерни каттыштырган 21 эвилелден 42 делегат чораан. Ук съезд Совет эрге-чагыргага байыр чедирген резолюцияны хүлээп алган болгаш элээди уругларга 6 шактыг ажыл хүнүн күштүг болдуруп чорударын доктааткан.

1927 ЧЫЛ, ДЕКАБРЬ 1

★ **Донда-Ростов.** Чер ажылының Улус комиссариадының алган медээлерин ёзугаар алырга, «Возрождение» дээр заводтуң «Карлик» дээр тракторну тракторлар шенелдезинге конструкциязының болгаш башкартынылышкынының бедүүнүнүң талазы-биле тергиин эки деп демдекти алган. Тараачыннарның үнелеп турары-биле алырга, «Карликти» ам-даа элээн таарыштырыптар болза, ам даштыкыда бар бүгү-ле маркаларны ажар.

★ ВКП(б)-ниң Москва комитединиң информация комитединиң медээзи-биле алырга, декабрь бирниң хүнүн кииришпир алырга Москвада болгаш губернияда партияга хүлээп алыр дугайында 11.413 эр, херээжен ажылчыннар билдириишкиннерин киирген.

★ Кадык камгалалының Улус Комиссариадының коллегиязының сөөлгү хуралынга А. Н. Бах аттыг биохимия институдунуң ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелди көрген. Ол институт РСФСР-де биохимияның айтырыгларын ажылдап кылырынга тураскааткан баштайгы институт болуп турар... Институтту четчир санныг эртем ажылдакчылары-биле хандырарын, ооң ажылын эмчилерниң билиин бедидер талазы-биле янзы-бүрү курстар-биле холбаштырарын коллегия эргежок чугула деп көрген.

★ Чер ажылының Улус комиссариадының дешшиткени үш тараачын даштыкыта аян-чоруктан ээп келген. Уксаалыг бүдүрүкчү малдарны садып алыры-биле олар Америкага чораан. Садып алдынган мал орукта чоруп орар.

☆ **МОСКВА.** Октябрь революциязының 10 чылы аттыг кайгамчык улуг кинофабриканы Ленин дагларында байырлалдыы-биле тудуп кирипкен. Ону тударынга болгаш дерииринге 4.800 муң рубльди берген. Кино-хоорайның тудуу үш чыл ургулчүлээр.

1937 ЧЫЛ, ДЕКАБРЬ 1.

★ Декабрь бирде хүндүскүнүң 1 шакта «Соңгу полюс» дээр салдап чоруур станцияның координаттары мындыг болган: соңгу широтаның 82 градус 51 минутазы болгаш барыын долгатаның 6 градус 7 минутазы.

Станцияның районунда — кааң болгаш мурнуу-барыын таладан 1 балл бичии хат хадып турар, температура — 32 градус соок.

★ Совет Эвилелиниң Маадыры эш Водопьяновтуң «Н-170» дээр самолёду, Совет Эвилелиниң Маадыры эш Молоковтуң «Н-171» дээр болгаш Совет Эвилелиниң Маадыры эш Алексеевтиң «Н-172» дээр самолёттары Нарьян-Мардан Архангельскиже ужудуп үнүпкен.

Кежилдир ужудуушкун эки болган. 13 шак 38 минута турда эш Водопьяновтуң самолёду Архангельск аэродромунга бир дугаарында барып хонупкан.

★ Москвага А. М. Горькийниң музейи ажыттынган хүнден бээр декабрь 1-де таптыг-ла ай болган. Ол үениң дургузунда аңаа 10.000 чедир кижи чораан.

★ Кинематографияның Кол эргелелиниң медээлерин ёзугаар алырга үш ай дургузунда совет фильмнер Францияның, Чехословакияның, Англияның, Болгарияның болгаш Прибалтика чурттарының 42 хоорайынга, а АКШ-тың 19 хоорайларынга үнүп турган. Европага «Петр Первый» деп фильм, а АКШ-ка—«Максимниң ээп келгени» деп фильм кайгамчык чедиишкинниг болган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 20 чылын холбаштыр Кинематографияның Кол эргелели америк кинематографияның мурнакчы ажылдакчыларындан чаа байырлыг чагааны алган, совет кино уран чүүлүнүң чечектелиишкининге олар магадаан сеткилин илереткен.

★ Советтер ордузу амгы үеде делегейниң тудуг техниказының билири эң-не улуг дээн тудугларның бирээзи болур... «Советтер ордузунуң тудуушкунунуң келир үеде төөгүзүнге» материалдарны Архитектура академиязы Советтер ордузунуң тудуунуң эргелели-биле кады амдан эгелээш чыып кириптерин шиитпирлээн...

1947 ЧЫЛ ДЕКАБРЬ 1.

★ **Николаев.** Буг хемниң эриинде Александровка суур фруктулуг садтар аразында чаттылып чоруткан 10 чыл мурнунда аңаа Украинага баштайгы кодээ гидроэлектростанцияны туткан. Немец-фашистиг эжелекчилер ону шуут үреп каапкан, ынчалзажок колхозчуларның найыралчы коллективи станцияны бузундулардан катап тургускан... ам электри чырыы 3000 бажыңнарда хып турар. Тиилелге аттыг кодээ театрга байырлыг кежээ болуп, гидроэлектростанцияның 20 чылын байырлаан.

★ **Владивосток.** Владивостоктуң судно тудуунуң верфизиниң коллективи балык тывыш суднозунуң чаа хевирин бүдүрерин кыска хуусаада чедип алган. Кандан кылган ол суднолар быжыг болгаш эжиндирикчи эки шыварлыг, судно бүрүзү балыктаашкынның янзы-бүрү чепсээ-биле дериттинген.

★ **Вильнюс.** Литваның полиграфистери литва номнуң 400 чылын бүдүрүлгечи чаа-чаа чедиишкиннерлиг демдеглээн.

★ Чөөн чүктүң шахтёрларынга бо чылын хөй чуртталга тудуун боттандырбышаан, 10 айлар дургузунда Кузбасска, Карагандага, Уралга болгаш Ыраккы Чөөн чүкке ниити шөлү 160 муң дөрбелчин метр муң ажыг чуртталга бажыңнарын тудкан.

★ **Рига.** Риганың вагон тудуунуң «Вайрогс» дээр заводунуң цехтериниден ийи чаа электропоездини шенеп көөрү-биле орукче үндүрген. Чыл төнчүзүнге чедир бо завод бирги чергениң ам-даа ийи электропоездизин бээр.

★ Царицынның камгалал музейиниң бажыңын катап тургузарын доосkан. Музейни дерип эгелээн. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Сталинградтың маадырлыг төөгүзүн көргүзер сорулгалыг салбырны тургузуп турар.

★ Крымга болгаш Кубаньга немец-фашистиг эжелекчилерниң хоратан херектериниң талазы-биле шииткелди Кара далай флодунуң шериг трибуналы үндүрген. Буруудаттырганнарны эдип-чазаар күш-ажыл лагерьлеринге янзы-бүрү хуусааларда хоругдаар кылдыр шииткен.

★ **Кишинев.** Румын боярларның үезинде Бессарабияның чонунуң 90 ажыг хуузу бижик билбес турган. Бүгү-ле чогуур назылыг кижилерни өөредириниң хемчеглерин Совет чазак алган. Бижик билбес чорукту узуткаарының муң-муң школаларын хоорайларга, суурларга тургускан. Чүгле эрткен чылын безин 200 муң кижини бижикке өөреткен.

★ **Челябинск.** Ажыглалдың болгаш электромеханиканың салбырларлыг чаа даг техникумун ында тургускан. Чаа өөредилге чери Челябинскиниң хөмүр даш бассейниниң шахталарынга ажылдаар бедик мергежилдиг специалистерни белеткээр.

1957 ЧЫЛ, ДЕКАБРЬ 1.

— Ийиги кылымал спутник Черни долгандыр эртенгиниң алды шакта 404 долганыышкынны кылган.

★ **Горький.** Альметьевск — Горький аразының чаа магистраль хоолайын дамчып, Татарияның нефтизи Горькийде келген. Ол чер адаа-биле 577 километр орукту эрткен.

★ **Таганрог.** Андреев аттыг металлургия заводу Ростов областың заводтарының аразында бир-ле дугаарында чеди шактыг ажыл хүнүнче шилчээн.

★ **Алма-Ата.** Казах ССР-ниң Эртемнер академиязының ядролуг физика институдунуң хоорайжыгажын тудары-биле Алма-Атаның кыдыында 450 гектар черни тускайлаан. Маңаа күчүлүг реактор болгаш циклотрон турар.

☆ **Ташкент.** Совет Эвилелинде аалдап чоруп турар египет культура ажылдакчыларының төлээлери национал башкартынылышкын министри Фатхи Радван баштадыр «ТУ-104» дээр самолёт-биле Ташкентиде ужудуп барган.

★ **Тула.** Туланың үлетпүрү бирги чергениң самоварлары-биле шагдан бээр алдаржып келген. «Штамп» заводтуң коллективи сөөлгү үш чылда безин бүдүн чартык миллион ажыг самоварларны үндүрген. Ыяш көзү-биле эвес, харын электри-биле шай хайындырар чаа хевирниң самоварларын завод база кылып кирипкен.

★ **Москва.** Англияның кайгамчыктыг шүлүкчүзү болгаш чурукчузу Вильям Блейктиң төрүттүнген хүнүнден бээр 200 чыл болганынга холбаштыр уран чүүл ажылдакчыларының Төп бажыңынга кежээ болган.

★ Культура болгаш эртем талазы-биле кады ажылдажылга дугайында Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның Улус Республиказының аразында чугаалажыышкыннар доозулган. ССРЭ-ниң болгаш БУР-нуң аразынга культура база эртем талазы-биле кады ажылдажылганың планын ажылдап кылыр талазы-биле совет-болгар холушкак комиссияның ажылының түңнелдериниң дугайында протоколга ат салдынган.

МОСКВА ШЫДАЖЫП ҮНГЕН, МОСКВА ТИИЛЭЭН

Павел АРТЕМЬЕВ,
курлавырда генерал-полковник, Москваның шериг округунуң командылакчызы турган

(Төнчүзү. Эгези № 283 «Шында»).

Ол чугааның соонда дараазында хүн А. С. Щербаков биле ийилээ парадка киржир ужурлуг шериг кезектериниң командирлерин чаңгыс-чаңгыстап келдирип эгелээн бис. Оларның санынга кирип турганнар болза: РСФСР-ниң Дээди Соведи аттыг училищениң, МШО-нуң шериг политиктиг училищезиниң курсантыларының батальону, колдуунда-ла Москвадан болгаш Москва областан шеригге келгеннерден четчелеп турган адыгжы дивизияларның бирээзиниң кезектери, ИХУК-туң Дзержинский аттыг дивизиязының адыгжы болгаш кавалержи полктары, мурнундагы кызыл гвардейжилерниң — Октябрь революциязының киржикчилериниң батальону, камгалалдың Москва зоназының ийи артиллерия полктары, Дээди командылалдың курлавырындан ийи танк батальону болгаш чамдык өске-даа кезектер болур. Фронтуже чорудуп турар шериг кезектерин москвачылар аажок көрүксеп турар-дыр. Ынчангаш зонаның шериг чөвүлели ноябрьның ортан үезинде Крым көвүрүүнүң районунга улуг эвес шериг парадын эрттирер бодап турар. Бир тээ үе кончуг эвээш арткан чүве төлээде, чыскаал белеткелиинге болгаш боодалгага онза кичээнгейни салыр херек деп, командирлерге дыңнаткан бис.

— Силер эки кызып көрүнер, эштер — деп, А. С. Щербаков кезектер командирлеринге чугаалаан чүве.

Ноябрьның 6-да Улуг Октябрьның 24 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралдың соонда, ВКП(б) ТК-ның Политбюро кежигүннеринге, партияның МК болгаш МХК-зының секретарьларынга Кызыл шөлге шериг парадының эгелээр үезиниң дугайын чарлаан. Парадка киржир шериг кезектериниң командирлеринге ол дугайы ноябрьның 6-ның 23 шак турда билдиине берген.

...Ноябрьның 7. Москворецк көвүрүгден Төөгү музейиниң бажыңынга чедир бүгү Кызыл шөлге шериглер чыскаалыпкан. Роталар болгаш батальоннар чыскаалгаш, шимчеш дивейн тургулаан. Күштүг хат дүвүлээшкинни агаарже боралгактап үнүп турган. Эртенгиниң 8 шак. Спасск суургазының эжиинден ССРЭ-ниң Камгалалдың улус комиссарының оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маршалы С. М. Буденный аъттыг үнүп келген. Ол мээң рапортумну хүлээп алгаш, парадка чыскаалыпкан шериглерни эргээш, олар-биле мендилешкен. Ооң соонда парадтың киржикчилеринге И. В. Сталин чүве чугаалаан.

Кезектерниң байырлалдыг марыжы эгелээн. Курсантылар, моторжуткан чадаг шериглер, адыгжы кезектер, далай шериглериниң батальоннары, Москваның чепсектиг ажылчыннарының отрядтары В. И. Ленинниң Мавзолейиниң чаны-биле эртип турган. Шериглерниң марыжы доостурга Кызыл шөлге танкылар үнүп келген. Ук парад бир шактан бичии-ле ажыр үргүлчүлээн. Хөй-хөй шериг кезектери шуут-ла Кызыл шөлден фронтуже чорупкан.

Москва гарнизонунуң шериглериниң парады чүгле совет кижилерге эвес, харын делегейниң бүгү-ле депшилгелиг күштеринге улуг салдарлыг болган. Ол парад Москва шыдажып үнер, дайзын чылча шаптырар дээрзинге бүзүрелди быжыглаан.

Найысылалдың ажылчы чоннары шиитпирлиг тулчуушкуннарга белеткенип турган. Ноябрьның ортанга чедир Москваның бодунга болгаш ооң чоогунга танкыга удур моондактарны миналаан шөлдерни санаваска) 325 километрге, чадаг шеригге удур моондактарны — 256 километрге, 3700 чедир от точкаларын, металл хергилерни—37.500-тү тургускан. Москваның ажылчы чоннары шынап-ла кайгамчык улуг ажылды кылган. Күүсеткен чер ажылдарының хемчээли Днепрогэстиң тудуунуң үезинде кылган чер ажылдарының хемчээлинден ийи катап хөй дээрзин чугаалаарга-ла четчир.

Москваны камгалап турган бистиң күштеривис ол үеге чедир дыка ковудээн.

Удур шавар халдаашкынче шилчииринин байдалы тургустунган.

Баштайгы шавар халдаашкынга чедимче чок чорукка таварышкаш, дайзын найысылалды эжелеп алырының чаа оралдажыышкыннарын кылырындан ойталавайн турган. Москваже чаа шавар халдаашкын ноябрьның 15—16-да эгелээн.

Ол аар-берге хүннерде Москва гарнизонунуң шериглери найысылалды камгалаарынга биче эвес рольду ойнаан.

Клинче кирер черни дуглаары-биле камгалалдың Москва зоназындан кезектер тускайлап бээрин маршал Б. М. Шапошников ноябрь 17-ниң кежээзинде менээ саналдаан. Дараазында хүн 1500 кижи санныг артиллерия-пулемёт отрядын Моссоветтиң автомашиналарынга олурткаш, ынаар чоруткан. Ноябрьның 20-де олар Клин чоогунга дайзын-биле дең эвес тулчуушкунче кирген. Артык күштүг дайзынның шавар халдаашкынын ол отряд үш хонуктуң дургузунда доктаадып келген. Ооң гитлержилер чүгле Клинниң соңгу-барыын болгаш мурнуу-барыын таладан бүзээлеп келир орта, отряд улуг чидириглерге таварышпышаан, хоорайны каггаш чоруткан. База-ла ол ышкаш ийиги отрядты ноябрьның 21-де Рогачевтуң камгалалынче октаан болгаш ол хоорайны маадырлыы-биле камгалаан.

Бүдүн-бүдүн кезектер маадырлыы-биле тулчуп турган. РСФСР-ниң Дээди Соведи аттыг шериг училищезиниң курсантылар полугунуң дайынчылары болгаш командирлери Москваны быжыг турушту-биле камгалаан. Клинниң чоогунда Урещево-Ремягино-Буйгород районунда Лама хемге ук полк аар-берге тулчуушкуннарны чорудуп турган. Некрасино суурнуң чанынга болган тулчуушкунга ноябрьның 21-де курсантыларның ийи ротазы хеп-хенертен халдааш, фашистиг батальонну чылча шапкан, ол батальон өлүрткен 200 кижизин каггаш, дезип чорупкан. Ноябрьның 24-те Свистуха-Раково-Комаровка-Каменка районунга курсантылар полугу күштүг атака-биле бүзээлээшкинниң дээрбээн чаза булгап үнгеш, гитлержи полктуң штавын чылча шапкаш, элээн каш үгер-бооларны болгаш пулемёттарны узуткаан болгаш 16-гы армияның кезектериниң бүзээлээшкинден үнеринге ооң-биле дузалаан. РСФСР-ниң Дээди Соведи аттыг училищениң командирлериниң болгаш курсантыларының дайынчы ачы-хавыязын Совет чазак бедик-биле үнелээн. 53 курсантыларны болгаш 30 офицерлерни орденнер болгаш медальдер-биле шаңнаан.

Бистиң шериглеривис Солнечногорскини каггаш чоруткан соонда, Москваның Шериг чөвүлели ортумак хемчээлдиг зениттиг үгер-бооларның чамдызын Москвада от туруштарындан алгаш, оларны танкага удур боолар кылдыр ажыглаар дугайында айтырыгны Камгалалдың Күрүне Комитединге тургускан. Бир хонук эрткенде зениттиг 200 үгер-бооларны дайынчы туруштарга тургузупкан.

Ноябрьның ийиги чартыында камгалалдың Москва зоназының кол-кол күштери Москва чоогунуң туруштарының даштыкы чартык дээрбээнге камгалалды ээлепкен. Ленинград болгаш Волоколамск оруктарының талазындан Москваже келир черлерни Москваның үшкү Коммунистиг дивизиязы дуглап турган. Хлебниковск кежиини соңгу болгаш соңгу-барыын талазындан дуглап турган Москваның ийиги Коммунистиг дивизиязы Красная Полянаның районунга дайзынга шиитпирлиг согуушкунну таварыштырган. Ол дивизияның полктарының бирээзи ужар чүүлдүң болгаш артиллерияның деткимчези-биле бир хонуктуң дургузунда дайзынның танк дивизиязының шавар халдаашкынынга удур кадыг-дошкун тулчуушкунну чорудуп келген. Дыка хөй чидириглер турза-даа, чаа кезектер келгижеге чедир ээлээн туруштарын тудуп турган.

Камгалалдың Москва зоназының МШО-нуң шериг-агаар күштериниң командылакчызы генерал Н. А. Сбытовка баштаткан ужар чүүлү гитлержилерниң Москваже ийиги шавар халдаашкынын ойтур шаварынга дыка улуг рольдуг болган. Ук ужар чүүл идепкейлиг дайынчы хөделиишкиннерни октябрьның 5-те-ле Москвадан элээн ыракка Юхновтуң районунга дайзынның танк бөлүглежиишкининге удур эгелээн. Ооң соонда Москва зоназының ужар чүүлүн бир угланыышкындан өске угланыышкынче октап турган.

Онза хөй күштерин чорударын Клин-Солнечногорск угланыышкыны негеп турган. Аңаа дайзын чазаглыг орук-биле танкыларның болгаш моторжуткан чадаг шериглерниң тудушкак колонналары-биле ынаап халдап кел чораан. Камгалалдың Москва зоназының болгаш Барыын фронтунуң бүгү самолёттарын — штурмовиктерни, бомбардировщиктерни болгаш хыдыкчыларны чаза булгап келген дайзынга удур демисселче октаан. Ноябрьның 25—27-де Солнечногорск—Москва оруунуң кырынга узуктел чок агаар тулчуушкуннары болуп тургулаан. Совет ужудукчулар ийи-үш шак болгаш-ла, ужудуушкуннарны кылып турган. 120-ги хыдыкчы полктуң (командири — подполковник Писанко) болгаш шуургедекчи полктуң (командири—подполковник Витрук) ужудукчулары онза шылгарап үнген. Быжыг-туруштуг болгаш коргуш чок чоруу дээш, ол ийи полктарга гвардейжи деп атты тывыскан. Ооң түңнелинде Солнечногорскиден Стародальнеже болгаш Клушиноже бурунгаарлап кел чораан дайзынның моторжуткан колоннаzы улуг чидириглерге таварышкан болгаш марштаарын соксаткаш, аткаарлаар ужурга таварышкан.

Чүгле ноябрьның сөөлгү беш хүннеринде безин Москва зоназының ужар чүүлү 180 хире танкыларны чылча шапкан болгаш 700 ажыг автомашиналарны узуткаан. Декабрьның 1-че дүнезинде дүнеки бомбардировщиктер Клинде аэродромга дайзынның 23 самолёттарын болгаш кывар чүүл складын узуткап чок кылган.

Москваның камгалалынга чугула черни агаардан халдаашкынга удур кезектер ээлеп турган. 1942 чылдың февральга чедир найысылалдың агаардан халдаашкынга удур камгалалының ниити удуртулгазын Москваның шериг округунуң Шериг чөвүлели боттандырып турган. Гитлержилер Москва дээш агаар тулчуушкунунга, чер кырының тулчуушкунунга аштырганы ышкаш, база-ла тиилеттирген.

Ноябрьның төнчүзүнде немец-фашистиг шериглерниң Москваже ийиги шавар халдаашкыны найысылалдың соңгу чүгүнге болгаш соңгу-барыын чүгүнге 30—40 километрлерге доктаап турупкан.

Ол үеде Барыын фронтунуң армияларының тылынга камгалалдың Москва зоназының шериглери турган, ынчаарга Москва камгалалының даштыкы дээрбээнге 12 адыгжы дивизиялар, 19 адыгжы бригадалар, 20 артиллерия полктары, тус-тус 8 реактивтиг артдивизионнар, янзы-бүрү калибрлиг 850 үгер-боолар, 870 миномёттар, 11 муң ажыг станоктуг болгаш хол пулемёттары турган. Хоорай кыдыының камгалал куржагларынга болгаш быжыглал пунктуларынга турган шериглерниң саны, артиллерия-пулемёт батальоннарын санаваска, 200 муң ажыг эки чепсегленген дайынчылар болуп турган.

Удур шавар халдаашкынга белеткелди ноябрьның бирги чартыында-ла чорудуп эгелээн. Айның эгезинде Барыын фронтуга чаа каттыжылышкыннарны тулчуушкунче киргеш, командылал черни камгалалдың Москва зоназында курлавырларны мөөңнээринге кичээнгей сала берген. Ол күштер «бурунгаар ушта халыырынга» херек, камгалал тулчуушкуннарынга оларны ажыглаар херээ чок деп, И. В. Сталин ККК-ның кежигүннеринге болгаш маршал Б. М. Шапошниковка онзалап айыткан.

Байдал биске ажыктыг кылдыр тургустуна берген. Совет Чепсектиг Күштер камгалал тулчуушкунунга тиилеп алган. Дайзынның согугжу бөлүглежиишкининиң чилчиин үскен, ол шавар халдаашкынны үргүлчүлээр харык чок апарган. Кызыл Армия Москва чоогунга удур шавар халдаашкынче шилчииринге белеткенип турган. Ноябрьның төнчүзүнде Кол штабтың начальнигиниң оралакчызы генерал-лейтенант А. М. Василевскийниң саналы-биле камгалалдың Москва зоназының штавы Москваның соңгу-барыын чүгүнге дайзынның бөлүглээшкинин узуткаар талазы-биле бодунуң бодалын Кол командылалга киирген.

Совет Эвилелиниң Маадыры полковник А. И. Лизюковтуң баштап турганы оперативтиг бөлүктү ноябрьның 29-та 20-ги армия кылдыр эде тургускан. Ол армияның составынга кирип турган адыгжы бригадаларны быжыглаары-биле Москваның шериг округунуң Политэргелели округтуң шериг-политиктиг училищезин дооскан бүгү курузун олче чоруткан. Доозуп үнгеннерни фронтучу кезектерже чорудар дугайында Дээди Кол Командылал чериниң дужаалын МШО-нуң политиктиг эргелелиниң начальниги бригада комиссары Н. М. Миронов номчуурга, «ура»-биле уткаан. 20 минута эрткенде курсантылар машиналарга олурупкан. Олар дайынчы, омак-хөглүг турган. Ук дужаалды училищеге көргүскен бедик бүзүрел кылдыр хүлээп алган.

Шавар халдаашкынның мурнунда күштерни таарыштыр белеткеп турар үеде камгалалдың Москва зоназының күштериниң элээн хөй кезээ, ооң иштинде 20-ги армия-даа Барыын фронтунуң составынга кирген. Чамдык дивизиялар болгаш бригадалар-биле өске фронтуларны быжыглаан.

Барыын чүк угланыышкынынга Кызыл Армияның удур шавар халдаашкыны чедиишкинниг эгелээн. Баштайгы хүннерде-ле Калинин, Барыын болгаш Мурнуу-Барыын фронтуларының шериглери дайзынга элээн каш күчүлүг согугларны таварыштыргаш, элээн каш улуг-улуг чурттакчылыг черлерни каггаш чорууурунче албадапкан.

Наро-фоминскини болгаш Боровскини хостаары дээш тулчуушкуннарга Москваның улусчу ополчениезиниң дивизиялары шылгарап үнген.

Камгалалдың Москва зоназының Шериг чөвүлелиниң камгалал батальону 43-кү армияның составынга чедиишкинниг хөделип турган. Малоярославецк угланыышкынынга камгаланып турган дайзынның кезектериниң тылынче чажыды-биле эртип киргеш, оларның аткаарлаар оруун үзе кирер даалганы хаактыг 700 кижи составтыг батальонга берген. Ол даалганы батальон күүсеткен. Декабрьның 25-тиң дүнезинде, күштүг шуурганда, батальон фронтунуң шугумун эрткеш, Малоярославецкиниң чазаглыг оруунда айыттынган чурттакчылыг черлерни ээлеп алган болгаш долгандыр камгалалды организастаан. Ол батальон 43-кү армия-биле кады Малоярославецкиниң хостаарынга киришкен. Дайынчы даалганы күүсеткени дээш ук батальоннуң 84 дайынчыларын болгаш командирлерин орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан.

Москваның болгаш Москва областың ажылчы чоннары улуг тиилелгеге үнелеп четпес салыышкынны киирген. Оларның тудуп тургусканы Можайск шугуму найысылалче гитлержилерниң баштайгы шавар халдаашкынын моондактаан. Москвачылар камгалалдың Москва зоназын — немец-фашистиг эжелекчилерниң Москваже ийиги шавар халдаашкынының оруунга шыңгыы моондакты кончуг кыска хуусаада тудуп тургускан.

(ПЧА).

ТУЛЧУУШКУННУҢ ХРОНИКАЗЫ

Москва чоогунга тулчуушкун үш ай хире үргүлчүлээн. Ийи талада ниитизи-биле миллион кижи, 2,5 муң танк, 1,8 муң чедир самолёт болгаш 25 муң ажыг үгер-боолар, миномёттар тулчуушкунга киришкен.

• • •

Барыын (Москва) угланыышкынның фронтузунуң хемчээли 965 километр (Брянск фронтузунуң 61-ги армиязы-биле кады), ооң иштинде Барыын фронт—550 километр, Калинин фронтузу—250 километр, Соңгу-Барыын фронт—90 километр турган.

• • •

Москваның чурттакчыларындан улусчу ополчениениң 12 дивизияларынга 300 муң кижи киржип турган.

• • •

1941 чылдың ноябрь ортан үезинге чедир Москва угланыышкынынга ниити күш фашистерниинге артык турган. Москваже шуут халдаашкынга оларның эргезинге 1500 танк, 650 самолёт бар турган.

• • •

Москва чоогунуң тулчуушкунунуң камгалал үези 1941 чылдың сентябрь 30-ден декабрь 5-ке четкен.

• • •

Совет шериглерниң удур шавар халдаашкыны 1941 чылдың декабрь 5—6-да эгелээш, 1942 чылдың январь 7-де доозулган.

• • •

1941 чылдың ноябрь 16-дан декабрь 5-ке чедир Москва чоогунуң тулчуушкунунга гитлержилерден 55 муң кижи өлүрткен, 100 муң ажыг кижи балыглаан болгаш үжээн. Ол-ла үеде 777 танк, 297 үгер-боо болгаш миномётту чок кылган.

• • •

Москваже халдап кирген фашистерниң тылынга ниити саны 30 муң кижилиг каш-каш чүс совет партизан отрядтары демисежип тургулаан.

• • •

Шылгарап үнген 110 дайынчыларга, оларның иштинден И. В. Панфилов аттыг гвардейжи дивизияның 28 дайынчызынга Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты тывыскан. 36 муң дайынчылар болгаш командирлер Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан.

(ПМА).

Фронтуда дайынчыларга белекти пенсионер белеткеп ор. А. ШЕЙХЕТТИҢ фотозу.

Тоймаглалда хөреңги

Самагалдай — республикада улуг суурларның бирээзи, Тес-Хем районнуң төвү, чыл келген тудум-на чаа тудуглар немежип турар суур. Ооң-биле кады мында хараадаанчыг чоруктар барын эскербейн эрттирип болбас: чамдык тудуг хөреңги тоймаглаашкынга кирген. Авиация кудумчузунда ийи чуртталга бажыңныг, улуг складтыг, автогаражтыг, пилорамма турган улуг сарайлыг, эки херимнээн бөлүк тудуглар бар. Ооң ээзи «читкениниден» бээр 3—4 чыл четкен.

Найырал кудумчузунда бир муң тонна тараа кирер склад, бир чуртталга бажыңы ээн калганындан бээр каш чыл эрткен. Ооң херими доостур четкен. Ооң ээзи Таңды районда тараа хүлээп алыр чер. Тудуг хөреңгини чүге ээн каапканыл? Коллективизация кудумчузунда ээн калган ийи өрээл бажыңның соңгаларын, хаалгазын үреп каапкан. Ооң чанында автодеңзи ийи чыл дургузунда турбушаан. Ол бажың, автодеңзи Эрзин районда Ленин аттыг колхозтуң хөреңгизи-дир. Ниитиниң хөреңгизин камгалап алырының үези келбээн деп бе? Ол-ла бүгү тудуг хөреңгилер хайгааралдан дашкаар, сандараашкында турда, Самагалдай көдээ Совет ону чогум канчаар көрүп турар ирги?

С. ВАСИЛИЕВ.

Келир чылдың үлүүнче кирипкен

Улуг-Хем районда Жданов аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң № 1 Оймак фермазының коллективи сүттүң саалдазын болгаш күрүнеге дужаалдазын көвүдедир дээш шудургу ажылдап келген. Беш чылдың баштайгы чылында ферма ниитизи-биле 250 тонна сүттү саап алыр деп хүлээлге алган, он айлар дургузунда 276.8 тоннаны сагган болгаш ол-ла үеде күрүнеге 190 тонна сүттү садарының орнунга 200 тоннаны саткан.

Оймак фермазы сүт саарының болгаш күрүнеге дужаарының талазы-биле ийиги, үшкү фермаларны ашкан, социалистиг чарышка бирги черни ээлээн. Саанчы Тюлюш Чанчыңмаа он айлар дургузунда бир инектен-не 1430 кг сүттү, Махлын-оол Доспаң — 1291 кг-ны сагган. Ам сүт-бараан фермазы 1967 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

С. НАМЧАН.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

Эрхардтың чазаа дүшкен

БОНН. (СЭТА). Албан ёзузу-биле чарлааны болза, декабрь 1-де ГФР-ниң президентизи Любке 1965 чылдың октябрьдан бээр эрге-чагыргага туруп келген Эрхардтың чазааның албандан дүшкенин хүлээп алган.

Чазактың албандан дүшкени болза, ХДС/ХСС-ниң болгаш Хостуг демократтыг партияның чазак коалициязының буурап сандараанының түңнели болган.

БОНН. (СЭТА). Декабрь 1-де Бундестаг ГФР-ниң канцлеринге Курт Кизингерни соңгаан. Ооң кандидатуразын ХДС/ХСС депшиткен. Кизингерни канцлерге соңгууру дээш 340 депутаттар бадылаан. 109-зу удур бадылаан болгаш 23-жү бадылаарындан дадагалзаан.

ХАМААРЫШПАС ЧАА КҮРҮНЕ

ДЖОРДЖТАУН. (СЭТА). Барбадос ортулук ноябрь 30-ден эгелээш Великобританияның колониязы эвес апарган болгаш тускай догуннаан хамаарышпас күрүнениң ёзу-чуруму алган. Бо болза, Кариб далайның районунга чону англи дылга чугаалажыр бешки девискээр-дир. Ук ортулук сөөлгү дөрт чылдарның иштинде англичаннарның контролюндан үнген база бир девискээр болуп турар. Ооң өске дөрт девискээрлер: Ямайка биле Тринидад-Тобаго 1962 чылда хамаарышпас чорукту, а Гвиана биле Антигуа бо чылын хамаарышпас чорукту чедип алган.

Англичаннарның үргүлчүлеп келген тергиидээшкининиң соонда хамаарышпас чорукту Барбадоска тывысканы-биле холбаштырган байырлалдың ёзулалы чаа күрүнениң найысылалы Бриджтаунга болган. Ол ортулук англичаннарның холунга үш чартык чүс чыл хире үеде туруп келген.

Канчаарга-даа ортулукка англичаннарның салдары, ылаңгыя экономика талазы-биле хевээр артар. Ажылдап кылыр шөлдерниң дөрттүң үш кезии англичаннарның холунда турар. Ортулуктуң англи генерал-губернатору бодунуң бүрүн эргелерин чүгле каш айлар эрткен соонда тус черниң эрге-чагыргаларынга шилчидип бээр деп турар.

Демократтыг лейборисчи партияның удуртукчузу, премьер-министр Эррол Барронуң чоокта чаа катап соңгуттурган чазаа дыка хөй нарын айтырыгларны шиитпирлээр ужурлут. Хамыктың мурнунда чурттуң чиик үлетпүрүн бут кырынга тургузуп, чоннуң ажылдаар аргалыг болурунга өске-даа немелде үнер дөстерни тургузар херек.

Ортулукта ооң өске политиктиг партиялар болза Барбадостуң лейбористиг национал партиязы болгаш улустуң депшилгелиг шимчээшкини болуп турар.

Барбадос—Вест-Индияның эң-не сырый чурттакчы чоннуг ортулуктарының бирээзи. Бир дөрбелчин километрге онааштыр чоннуң сырыйы ортумаа-биле алырга, 500 кижи ажып турар. Ортулуктуң шөлү — 432 дөрбелчин километр, чону—240 муң кижи. Барбадостуң чурттакчыларының хөй нуруузу—негрлер болгаш мулаттар. Чурттуң найысылалы болгаш эң улуг порту—Бриджтаун.

Агаар бойдузунуң байдалы тропиктиг, чаашкын чок сериин (январь—май), өл-шык, паш сезоннар солуттунуп турар. Хөрзүнү үнүш-дүжүткүр, үнүш талазы-биле байлак.

Барбадостуң экономиказы чигир тростнигин болгаш хөвенни өстүреринге үндезилеттинген. Үлетпүр колдуунда чигирни болгаш ромну бүдүрүп турар. Орулгаларның ийиги кирер үндезини туризм болуп турар.

Тайнинь можуга тулчуушкуннарның түңнелдери

ХАНОЙ. (СЭТА). «Тайнинь можуга шылгараңгай тиилелге»—улуг үжүктер-биле бижээн ындыг эгелер-биле бүгү вьетнам төп солуннарны үндүрген. Мурнуу-Вьетнамның «Хосталга» агентилелиниң дамчытканын барымдаалааш, солуннарның дыңнадып турары болза, октябрь төнчүзүндә—ноябрь эгезинде америк-чалча шериглер Тайнинь можуга шаап халдаашкынны кылган болгаш аңаа дайзынның 30 муң чедир солдаттары киришкен. Ол шаап халдаашкын буурап дүшкен. Тулчуушкуннар чоруптурда Хосталга армиязының дайынчылары болгаш партизаннар дайзынның 3 муң ажыг солдаттарын, колдуунда америк солдаттарны чок кылган, 40 самолётту аңдара аткан болгаш бертиндирген, 30 шериг машиналарын чыскаалдан үндүрген. Тайнинь можуга болган кадыг-дошкун тулчуушкуннарга 196-гы америк чадаг шериг бригадазы узуткаттынган, парашютчуларның 173-кү бригадазы, 1-ги болгаш 25-ки чадаг шериг дивизиялары чилчиин үстүп, тулчуушкундан дезип үнген.

Тайнинь можуга тиилелге «кургаг сезоннуң ийиги удур шаап халдаашкынының» эгелээр дээн америк агрессорларның бодалдарынга өлүмнүг согугну таварыштырган болгаш америк агрессорларның чаа тактиказы—тускай четчелээн чиик, мобиль шериг кезектерин Хосталганың чепсектиг күштеринге удур ажыглаар тактика дээр чүвениң буурап дүшкенин көргүскен деп, солуннар демдеглеп турар.

Чылдар эртир

БАШКЫНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ОРУУ

1943 чыл. Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-берге чылдары. Бичии Борбак-Кара ынчан Барыын-Хемчик эге школазынга өөренип турган. Школага долу күрүне хандырылгазы турбаан. Идик-хепти, аъш-чемни ырак Мөңгүн-Тайгадан чедирип эккээр. Ынчан амгызы дег машина болгаш самолёт деп чүвениң сураа безин бар эвес. Барла чүве аът биле шарыла болгай. Коъштуг аътка үш-дөрт хонуп чорааш, эккелген аъш-чем үр болур эвес, эш-өөрү, ха-дуңмазы-даа бар болгай — ай-даа четпес тене бээр, а өөредилге 9 ай иштинде үргүлчүлээр.

Интернатка байдал база шоолуг эвес, ыяш орунналыг, саваң дежек, сыртыктыг тургулаан. Өөреникчилер «Бүгү-ле чүвени фронтуга» деп лозунгнуң утказын эки билип турганнар. Ону бешки классчы Борбак-Кара база-ла билир. Орус дыл башкылары Николай Иванов биле Сергей Коблыковту фронтуже кыйгырты берген. Олар ам орус дыл өөренместээннер. Ынчалза-даа Тываның бир ыраккы булуңунга турган ол школа ажылын үргүлчүлеп, бодунуң доозукчуларын улуг орукче үдеп үндүрүп келген (5 класс доосканнарны башкының түр курузунче чорудуп турган).

Салчак Борбак-Кара Мугур-Аксы школазының интернадынга кижизидикчилеп кирген. Ийи чыл иштинде аныяк башкы кызымаккай ажылдап тура, бирги класска башкылаар болган.

Баштайгы чылда аныяк башкыга бергелер-ле хөй турган: ажыл талазы-биле арга-дуржулга бичии, билиг чавыс, орус дылга база пат. Ынчалза-даа Борбак-Кара ону ажып шыдаан — ол ажыл шагындан дашкаар үелерде орус дылды, башкылаарының методиказын, ниити билиглер бедидериниң литературазын номчуп шиңгээдип ап, өске башкыларның кичээлдеринге олуржуп тургулаан.

Үе-шаг эртип турган. Бодунуң ынак ажылынга чартыкаш, башкы ону эскербээн-даа. Салчак Өрнүгүевна чүгле бодунуң клазы, өөреникчилери-биле ажылдаарынга кызыгаарлаттынмайн, суурнуң, школаның, херээженнер болгаш комсомол ажылынче бүрүну-биле дүлдүне берген.

Салчак Өрнүгүевна Кызылдың башкы училищезин бот-өөредилге-биле дооскан. Чылдан чылче клазын бедик билиглерлиг доостуруп келген. Башкылап келген чылындан эгелээш, бо чылга чедир эге класстың үш долу доостуруушкунун кылган, а бо чылын дөртку доостуруг — дөртку класcты башкылап турар.

Каш борбак сөс-биле бо могаг-шылаг чок кижизидикчиниң амыдыралында чаагай үүлелерни санап четпес-тир. Бодап-даа көрүңер даан, Салчак Өрнүгүевна 18 чылдың дургузунда 450 ажыг (бүдүн школа!) өөреникчини эге школа доостурган-дыр.

Башкының өөреткен өөреникчилери ажыл-агыйның кайы-даа адырында улуг болгаш харыысалгалыг ажылдарда, оларның шуптузун санап четпес. Иргит Кенден, Саая Мижит-оол, Өскен Хуваал, Александра Салчак дээш өскелер-даа. Мугур-Аксы ортумак школазында башкылап турарлар база бар. Сотпа Чапай Таңдыда, Салчак Мижит-оол Кызыл-Арыгның кадыкшылга школазында башкылап турарлар. Шылырап Саады кезер эмчи, Кежe Морзук-оол профэвилелдер шугумунда ажылдап турар.

Ам Салчак Өрнүгүевнаның 4 «а» клазында 32 кижи бар. Олар бирги улдуңну чедиишкинниг доосkан болгаш 5-ки классче кижи артпайн шилчиир сорулга салып алган. Дуржулгалыг башкы өске класс башкылары-биле арга-дуржулгазын солчуп, оларга сүмелерни бо-ла бээр.

Ол ам уругларның ёзулуг-ла чоок өңнүү, ынак башкызы апарган. Ону коллективи, чону хүндүлээр, аңаа ынак. Аныяк салгакчыларны кижизидеринге карак кызыл туруштуг ажылы дээш бо чылын башкылар Хүнүн таварыштыр Салчак Борбак-Кара «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан.

И. САМБУ.

АЙЫЫЛДЫГ БАЗЫМ

Американың Каттышкан Штаттары Вьетнамда агрессчи дайынынга ажыглаар хоран бүдүмелдерни бүдүрүп бээр дугайында улуг чагыгларны барыын-герман бүдүрүлгелерге эң-не баштай берген.

Мооң-биле холбаштыр ГДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи АДН агентилелдиң болгаш Мурнуу Вьетнамның Хосталгазының национал фронтузунуң «Хосталга» агентилелиниң корреспондентилеринге дараазында медегелелди кылган:

Бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар вьетнам улуска удур дайын чорударынга америк империалистерниң эң араатанзыг чепсектерни ажыглап турарын бо факт база катап көргүзүп турар. АКШ-тың Вьетнамда агрессиязынга деткимчени көргүспүшаан, ГФР-ниң башкарыкчы бөлүктери делегей эргезиниң бөдүүн принциптерин үреп, америк шериглерни хоран химиктиг бүдүмелдер-биле хандырып турарын ГДР-ниң чазаа каш удаа айтып келген.

Ам барыын-герман бүдүрүлгелерни ол авантюраже база кирип тыртып турар. Мынчангаш Барыын Германияның башкарыкчы бөлүктери Барыын Берлинниң чонун барыын-герман империализминиң авантюрисчи политиказынче кирип чыгаары-биле кандыг-даа оралдажыышкыннарны ажыглап турарлар.

(СЭТА).

Бурундиде байдал

КАМПАЛА. (СЭТА). Бурундиниң чазааның хүлээлгелерин түр үеде күүседир ужурлуг Национал революстуг комитеттиң бирги хуралы Бужумбурага болган.

Бужумбураның радиозунуң дыңнатканы-биле алырга, комитет чурттуң чаа республика конституциязын белеткээр сорулганы бодунуң мурнунга салган. Бурунди шеригниң он ийи офицерлери комитеттиң составынга кирген. Комитеттиң даргазы Мишель Мичомберо болган.

ТЫВА ТЕАТР АЛДАРЛЫГ БЕЖЕН ЧЫЛГА

Улуг Октябрьның социалистиг революциязының 50 чыл оюнга белеткелдиң үезинде театрларның болгаш концерт организацияларының мурнунда салдынып турар чугула сорулга болза, оларның репертуарын үндезини-биле экижидери, оон идейполитиктиг болгаш уран-чечен деңнелин, кижизидикчи утка-шынарын бедидери болур. Ол чугула негелдени Тываның күрүнениң хөгжүм-шии театрының коллективи эрткен сезонунуң эгезинде-ле бодунуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдурган.

1965—1966 чылдарның театр сезонунуң репертуарын шилип ап турар үеден эгелээш, ол төөгүлүг бежен чылга белеткелдиң талазы-биле коллектив бодунуң кылза чогуур ажылдарының планын чогаадып кылган. Театрның репертуарын экижидеринче чугула кичээнгейни салып, 1965—1966 чылдарның сезонунда Штейнниң «Чайык аразында», Симоновтуң «Орус кижилер», Мовзоннуң «Константин Заслонов», Павлованың «Арын-нүүр», Айтматовтуң «Чойган дег хөнү сыныг, чодураа дег караактарлыым», Блиновтуң «Ырбакчы», Пюрбюнуң «Ынакшылды үнелээр херек» дээн ышкаш өске-даа элээн каш шиилерни кирип, оларны белеткеп тургускаш, республиканың ажылчы чоннарынга көргүзүп бараалгаткан.

Театрның тыва болгаш орус бөлүктеринге эрткен сезонда ниитизи-биле 11 чаа шиилерни, бир концерт программазын белеткээн. Оон-биле кады театрның мурнунда чылдарда белеткээн шиилерден Көк-оолдуң «Хайыраан бот», «Самбажык», Лаврентьевтиң «Аданны хүндүле» деп шиилерин эрткен сезонда көрүкчүлерге база сонуургаткан.

Театрның репертуарында кирип турар шиилерниң 80 хуузу совет авторларның амгы үениң амыдыралының янзы-бүрү айтырыгларынга хамаарыштырган шиилери бооп турар. Амгы үениң темаларынга бижиттинген болгаш совет кижилерниң күш-ажылчы шылгаралын, оларның ниитилел харылзааларын көргүзүп турар шиилерниң саны көвүдээн. Моон алгаш көөрге, театрның ажылдап турар репертуары бистиң партиявыстың салып турар сорулгалары-биле бүрүн дүгжүп турар дээрзи маргыш чок.

Тыва театрның чогаадыкчы коллективи Улуг Октябрьның социалистиг революциязының 50 чыл болур оюнуң бүдүүзүнде чоннуң культурлуг негелделерин хандырарын экижидер дээш чамдык эки ажылдарны кылган. 1966 чылдың эрткен 10 айларында театр коллективи республиканың ажылчы чоннарынга 550 шиилерни болгаш концерттерни 94600 кижиге көргүскен. Ол болза он айларның планныг онаалгаларын шиилер санының талазы-биле 110, көрүкчүлер санының талазы-биле 109, шиилерден кирзе чогуур акша чыылдаларының талазы-биле 106 хууларга күүсеткени ол болур.

Партияның область комитеди болгаш республиканың культура министерствозу театрның кичээнгейин, хамыктың мурнунда, республиканың көдээ ишчилериниң ажылдап, чурттап турар черлеринге чедип, концерттерни болгаш шиилерни көргүзеринче угландырып турар. Күрүнениң хөгжүм-шии театрының коллективи ол чугула даалганы бо чылын багай эвес күүсеткен деп чугаалап болур барымдаа бар. Чүге дизе эрткен 10 айларның иштинде көдээниң ажыл-ишчилеринге бистиң театрывыс 464 шиилерни болгаш концерттерни 73000 кижиге көргүскеш, он айларның план даалгаларын база дыка ажыр күүсеткен.

Үстүнде демдеглеттинген сан-түңнер болза, белеткеттинген шиилерни чоңга көргүзерин, ылаңгыя оларны районнарның ажылчы чоннарынга көргүзер дээш көдээже үнүүшкүннерни шын организастаар, көрүкчүлер-биле ажылды экижидер талазы-биле ажылдың эрткен сезонда элээн күштелгенин херечилеп турар-дыр.

Көдээниң ажыл-ишчилеринге шиилерни болгаш концерттерни көргүзер дээш районнарда ажылдап чоруп турар артистерниң ажылынга, тодаргайлаарга, көрүкчүлерни организастаарынга, клубтарны белеткээринге база артистерниң амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга районнарның партия, совет, ажыл-агый удуртукчуларының дыка хөй нуруузу улуг дузаны көргүзүп турар. Ындыг ажылдакчыларның санынга районнарның удуртукчу ажылдакчыларындан Буулар, Дилгижек, Стал-оол болгаш өскелерни-даа, ажыл-агый удуртукчуларындан Пичен-оол, Аржаалай, Хунажык, Шаалы, Кудурукпай, Манзырыкчы, Шожуң болгаш өскелерни-даа адап демдеглээри өөрүнчүг.

Тыва театр 1966—1967 чылдарның байырлалдыг сезонун база багай эвес эгелээнин демдеглээри чугула. Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур төөгүлүг оюнуң белеткелиниң үезинде эртер ужурлуг театр сезонунуң репертуарының утка-шынарын экижидеринче бистиң партиявыс аажок улуг кичээнгейни салып турар.

Ынчангаш Россия Федерациязының театрларының репертуарларын ылавылап көөрү-биле бо чылдың октябрьда театрлар удуртукчуларының чөвүлел хуралын РСФСР-ниң культура министерствозу зоналар аайы-биле Москвага эрттиргилээн. РСФСР-ниң национал театрларының удуртукчуларының октябрьда Москвага болуп эрткен чөвүлел хуралынга Тыва театрның чаа сезонда репертуарының телевиделин чугаалажып көргеш, театрның чогаадыкчы коллективи байырлалдыг чылдың репертуарын шилип алыр херекке улуг кичээнгейлиг болганын, бодунуң репертуарынга национал авторларның чогаалдарын кирип, совет авторларның болгаш классиктерниң чогаалдарын шын дүүштүрген деп демдеглээн. Эң ылаңгыя Совет эрге-чагырганың 50 чыл болган оюн таварыштыр Тыва театрның чоңга бараалгадыр шиилеринде национал чогаалчыларның бижээни тыва улустуң шаандагы амыдыралын, оларның маадырлыг эрткен үезин, хосталга дээш демиселин база бо хүнгү амыдыралын көргүзүп турар шиилерниң бар бооп турарын чөвүлел хурал бедии-биле үнелээн.

Бистиң театрывыс чаа сезонну Совет күрүнениң, Коммунистиг партияның үндезилекчизи, улуг башкы Ленинниң овур-хевирин көргүзүп турар М. Шатровтуң «Революцияның ады-биле» деп шиизи-биле ажыткан. Ол дээрге бистиң театрның чогаадыкчы коллективиниң улуг чедиишкини, алдарлыг бежен чылга баштайгы төлептиг белээ болур.

«Революцияның ады-биле» деп шиини найысылалдың хөй-ниитизи улуг сонуургал-биле көрүп, ук шиини белеткеп үндүргеш, чоңга бараалгатканы дээш театр коллективинге өөрүп четтиргенин илереткен. Ол шиини бо хүннерде республиканың барык талакы районнарының ажыл-ишчилеринге көргүзүп чоруп турар.

Театрның коллективи чаа сезонда ол шииден аңгыда Н. В. Гогольдуң «Ревизор», А. Н. Островскийниң «Буруу чоктар буруулуг», М. Горькийниң «Егор Бульчев болгаш өскелер-даа», совет чогаалчылар Н. Виртаның «Үлеттинмес», М. Бариминиң «Ай туттуруп турар дүне» болгаш оон-даа өске элээн каш шиилерни, база тыва чогаалчыларның шиилеринден С. Токаның «Боттанган күзел», «Араттың сөзү» деп чогаалдың инсценировказын, С. Пюрбюнуң «Кызыл үер» деп шиилерин, А. Чыргал-оол (музыказы) биле С. Сарыг-оолдуң (либреттозу) «Хүннүң ыраажылары» деп оперетазын тургускаш, чоңга бараалгадырын планнап турар.

Театрның орус бөлүү бо хүннерде «Ырбакчы», «Караңгыда согуг», «Кадайлыг дүштүк» деп шиилерин Кызылдың чурттакчыларынга көргүспүшаан, «Буруу чоктар буруулуг» база уругларга көргүзери-биле «Октаргайның аалчызы» деп шиилерни үндүреринге белеткеп турар.

Алдарлыг бежен чылга төлептиг ужуражыр сорулга-биле театрның ажылдап кылган хемчеглеринде көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге практиктиг дузаламчыларны көргүзери көрдүнген. Театрның артистери бо чылын бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери-биле 30 ажыг ужуражылгаларны кылып, оларның чогаадыкчы ажылынга янзы-бүрү дузаны көргүскеннер. Оон аңгыда театрның тускай артемниглерин уран чүүл коллективтериниң ажылынга дуза чедирери-биле районнарже чорударын практикалап турар. Бо чылдың апрельден эгелээш, бо хүннерге чедир режиссёрлар В. Журавлев, И. Забродин, дирижёр А. Чыргал-оол, концертмейстер В. Тока, балетмейстер С. Моңгуш олар Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем, Өвүр районнарга баргаш, шиилерни тургузарынга, концерттерни белеткээринге дузалашканнар. Оон аңгыда театр көдээниң чамдык клубтарынга, ында шии бөлгүмнеринге материалдыг дузаламчыны база көргүзүп турар.

Ол ышкаш бүдүрүлге черлеринге, колхозтарга болгаш совхозтарга артистер, режиссёрлар-биле ужуражылгаларны организастаары, уран чүүл дугайында лекция номчулгазын көвүдедири, театрның төөгүзүнүң талазы-биле музейни организастаары болгаш өске-даа ажылдар ол хемчеглерде көрдүнген.

Күрүнениң хөгжүм-шии театрының коллективи чаа сезонда оон мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседип шыдаар, ынчангаш Совет эрге-чагырганың алдарлыг 50 чыл оюнга чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннер-биле ужуражыр дээрзинге чигзиниг турбас.

Р. ДАЛАЙ-ООЛ,
республиканың хөгжүм-шии театрының директору.

БАШТАЙГЫ ХАР

РАССКАЗ

Ыяштар дагжап, шимээргеп, ээрик чүве дег, элеңейнчип тургулаан. Шуурган хенертен күштелип келгеш, казыргылай шааптарга, хем иштиниң кедергей узун, согун дег хөнү шивилери бодунуң аарынга шыдашпайн, чайыр-чийир кылдыр ужуп, черге чизирт кээп дүжүп турган. Кырган, чодур шиви дөзүнде одаг, бирде, үс кудупкан чүве дег, садыр-содур кыннып, чалбыраашталып, бирде, суг чажыпкан ышкаш, өже бер чазып, чавырлып каап чыткан.

Өшкүнүү дег, содугур сегел салдыг, бырышкак арынныг, имиргей, сыгыразымаар карактарлыг, дөңгүр бажының дарбыл дүктери көгере берген, чыкпак Койгунак ашак шугулдаан аянныг чугаалаттынган:

— Чоонган кудайыл моң! От чанынга кижи-даа олурар ужур чок.

— Ыяш ушкаш, кижи кырынга кээп дүжер болза, ол-ла берге-дир харын — деп, кирбей кара салдыг, мопутур чаактарлыг, күдер шыырак эр харыылаан.— Ыяшка бастырып кагза, ат ыйнаан бо.

— Оваарымчалыг олур. Ондактыг болдур ийин.

— Ойт, ойт!.. Келди-ле!

Ийилээ тура халышканнар. Ушкан чоон шивиниң бажы одагга бичии-ле четпейн, чиңгистиг шык черни чара улдапкан.

— Өршээ! Ак черже үнмээже болур бе?

— Дүне чаап келир чадап чок...

Адыг аңнаар Койгунак ашак ол-ла болгай. Чазыйлай берген адыглар бар деп дыңнааш, тайгага үнүп келген. Ол ам кырган-даа болза, дээрниң чүдерээнин кайын тоор ийик, шак мындыг хат-шуурганны, хар-чаашкынны ол чеженин көрбээн дээр. «Адыг-биле акташкан кижи» деп, улус оон дугайында чугаалажып турар. Шынап-ла ынча дижири чөптүг. Таварышкан адыын черле дириг үндүрүп көрбээн кижи боор. Адыгдан коргар дээр силер бе, ону ызырар ыттан дора бодаар: шоглап кээрге, «самдар негейиң бер, чалчай оттууң бер» деп чаңчап тургаш адар. Атканда хоомай кылбас, өлүмнүг черинче өттүр салыптар. Эргек хөс, эрги бырдааныыг, оозу чаңгыс эдергеле, кандыг-даа аң шөйлү бээр. Шаанда балыг адыгга шаптыргаш, оон-биле ачыр-дачыр хүрежип турда, адыг оон өштүн уу дайнапкан. Оон соонда солагай холу шоолуг хөндүрүлбес апарган. Ынчалза-даа адыг аңнаарын каар хамаан чок, харын дам барган.

Кежээки дедир шуурган хамык булуттарны бөле сывырып эккеп кааш, шыпшың барган. Хат хенертен чидерге, черле уржуктут чүве болгай. Хары-чазы холужуп, кудуп эгелээн. Даңны атсы төп келген. Аңчылар даң караңгызында туруп келирге, бедик сыннар баштары мокур ак апарган чыткан.

Башкы хар. Ам аң-мениң изи илдең: «мында мен» дээнзиг, чуруттунуп чоруур. Чаш хар артында-ла даап чок, хөвең чадып каан дег, чымчак.

Койгунак биле Аңгырбан адыг изи хайып чорупканнар. Ол-ла чораш, бедик сын кырынга үнүп келгеннер. Элээн ыракта, оңгар өзен иштинде, кырган сыын кыңгырадыр эдип турган. Ынчан сыыннарның кидин-не түлүк сүржүп турган үези. Сыынның эдерин топтап дыңнаалаарга, игилчи кижи эки хөөн киирип каан игилди суук-суук кылдыр суйбап турган ышкаш болган. Койгунак кезек дыңнаалап тургаш, эжинге сымыранган:

— Дыңнай-дыр сен бе? Ындыннаалдыр ырлап турганын. Дүрген ,дүрген...

Ашак ынча дээш, эдип турган сыынче шиглей, кедеп чорупкан. Элээн чоокшулап келгенде, Койгунактың үңгелээри дам барган, ана кодан кедээн дырбактыг-ла. Эге бажында херекке албайн чораан Аңгырбан ам арай сести берген: «Сыынны адар деп чорууру ол кижи боор бе? Ынчаарга кайын болур деп». Сыын этпишаан, аңчыларның бажын уткуй, чоокшулап кел чораан.

— Дүрген, дүрген!—деп сымыраны аарак эжин командылавышаан. Койгунак сегел салы содуя берген, тура-даа дүшпейн, аңча уткуштур бар чораан.

Койгунак дээрге барык-ла бүгү амыдыралының дургузунда аңнап келген, хоочун аңчы болгай. «Чымчак алдын» тывыжынга белен-селен кижиге-даа аштырып көрбээн. Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң беш мөңгүн медальдары оон херээн каастап турар. Ону районнуң эң дээре аңчызы деп санап турар. Ол кажан-даа аңныырның чурумун үреп, хоруглут үеде сыын хамаан чок, кодан безин хоюзуп чорбаан. Ам канчап барганы ол? Хоочун аңчы деп бүзүрээш, адыгладып үндүрерге, сыын адар бодап чорууру ол бе? Хөй-ниитичи аңныыр инспектору Аңгырбан чүвениң ужурун билбейн айтырган:

— Канчаарың ол? Сыынны адар деп бе?

— А чүл ынчаш. Белеткенип ал харын — дээш, Койгунак чырыы-даа чырташ дивейн, үңгелеп бар чораан.

— Адарга кайын боор. Сокса, сокса!

— Ыттава, дааш аптар. Сыын ырак эвесте-дир.

«Аң дааш апкаш, дезип чоруй баар болза чоон-дур» деп, Аңгырбан бодаанган. Чөдүрер дээрге чөдүл-даа келбес мындыг. Эптиле бут адаанга таваржы бээр, дазыраан кургаг будуктар, өштүг чүве дег, дагжавас болган. Чүге дээрге чер кырында чымчак башкы хар бар.

— Бир эвес сыынны адыптар болзуңза, дораан акт тургузаар мен—деп, Аңгырбан шын-на сеткили-биле ашакка шыңгыы сагындырган.—Адып болбас!

— Белеткен, белеткен!

— Чок, атпас мен. Сенээ-даа аттырбас мен.

— Чоп коргар сен, үзүптер эвес. Мурнумга кирип ал!

— Хоруглуг аңны канчап адар кижи мен. Орта сен бе? Мен бодум ужур-дүрүмнү билир, инспектор кижи-дир мен.

— А сен шынап-ла адар деп бодап турарың ол чүве бе? Оорганда халаңнадып алган ол чүң чүвел? Оон-биле сыынны «боолазын» дээш, сени аңга эдертип эккелдим ышкажыл.

— Ой шынап-ла!—дээш, Аңгырбан фотоаппарадын ам чаа сактып келген. Ол аразында сыын кыңгырт кылдыр алгыра каапкаш, аңчыларның мырыңай чанындан халып ынай болган.

К. АРАКЧАА.

Тываның найысылалынга республиканың районнарындан болгаш чурттуң өске-даа хоорайларындан хөй кижилер база даштыкы чурттардан аалчылар кээп турар. Ылаңгыя өске хоорайлардан болгаш даштыкы чурттардан келген кижилер Кызылдан чорууурда ак-көк хемнерлиг Тывага чораанының уттундурбас тураскаалы кылдыр кандыг-ла бир белек янзылыг чүүлдү садып алырын аажок күзээрлер.

Бо талазы-биле саналды, күзелди өөренип көргеш, белек чүүлдерин садар бичии магазинни «Кызыл» дээр гостиницада тургускан. Ында Тываның уран шеверлериниң даштан, ыяштан чазаап уран кылыгларын болгаш өске-даа чүүлдерни делгеп жилер ол чүүлдерни тургускан. Хөй-хөй кижи садып алгаш чоруп турар. Улан-Удэ хоорайдан келген, медицина ажылдакчызы Галина Номоева Кызылдан чорууруунуң мурнуу чарынында оон уран кылымалдың белээн садып алыр дээш келирге бо чурукту тырттырган.

П. МИЛОНОВТУҢ фотозу.

Малчыны танываан

ШООДУГ

Колхоз төвүнден элээн ыраң черде хойжу чурттап турар чүвең иргин. Бир-ле катап хойжу өг чанынга ыяш чарып турда, колхозунуң малының эмчизи сыр танывазы дарга эдертип алган аал адаандан чортуп келген. «Чүү дарга боор бо, сургакчы-дыр аа?» деп хойжу иштинде ынчаар бодап каан. Аъттарын кажаага баглааш, малчын-биле кээп мендилешкен. Танывазы кижи хол туткаш, өгже кире бээрге, чанында турганы эмчиниң кулаанга малчын эзгип чеде бергеш:

— Кайы черден келген дарга боор бо, дуңмам?— диген. Мал эмчизи карактарын малчынче хере көрүп, элдепсингеш:

— Па, колхозуң даргазын танывас канчап барган иен, малчын — дээн.

Малчын база-ла карактарын хере көргеш:

— Танывас болбайн канчаар. Колхоз даргазынга соңгуткандан бээр бир чыл болду. Бистиң аалывыска бир дугаарында-ла кээп турар дарга-дыр ийин бо— диген.

Даргазын танывазы колхозчу малчынның бе азы дарганың бодунуң буруузу бе? Мында кижи догаштырап чүү боор. Колхоз даргазы удуртуп турар ажыл-агыйының хойжуларының канчаар ажылдап, чурттап турарын үргүлчү сонуургап, оларның аалдарын кезип кээп турган болза, даргазын хойжу малчын черле танывайн баар ужур чок.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

„ШИИТПИРЛИГ БАЗЫМ“

ЧАА КИНО

Чоннуң төөгүзүнге эргилделиг чылдарның амыдыралын бүгү тала-биле делгеренгей, амыдыралдың шынынга дүүштүр көргүскен киночурук кижиниң сагыш-сеткилиниң ханызынга уттундурбас бодалдарны арттырып, чонунуң ыдыктыг херээн мөңгежидеринге хүн бүрүде бодунуң үлүүн, салыышкынын кииреринче оон изиг күзелин оттуруп келир. 1916—1920 чылдарда туркмен улустуң амыдыралының эрткен, амгы, келир үелериниң бир мөзүлеш талаларын кончуг тодазы-биле көргүскен «Шиитпирлиг базым» деп киночурукту көрген кижи ону дораан-на бодаар. Ол киночурук кымның-даа сеткилдүрээн ханы бодалдар, херекке өйдүгүп келир сактыышкыннар чокка артырбас, ынчангаш «Шиитпирлиг базымны», М. Шолоховтуң «Оожум Дону» ышкаш, туркмен улустуң амыдыралының «Оожум Дону» деп адаанының тывылган үндезини база ында.

Григорий Мелехов биле Артык Бабалының намдарында дөмейлешкек чүүлдер хөй: Артык Григорий ышкаш хан-дамырындан ядыы чоннуң оглу, революсчу шуурганның күчүлүг чалгыынга бир таладан өске талаже чайгылып, сагыш-сеткилдиң улуг эргилделерин көрүп, дарлал адаанга амыдыралдың түрегделдерин эртип чораш, сөөлүнде кээп ам чөптүг чоруктуң болгаш дарлаткан чонунуң хостуг эрге-шөлээзи дээш демиселдиң шын оруунче шиитпирлиг базымны кылган.

Артыктың салым-чолу—ол ышкаш ындыг ядыы-түремик хөй-хөй туркмен кижилерниң салым-чолу. Шаандакы амыдыралдың дүмбей караңгы дүвүнден чырыкче чүктээп бүдүүлүк кижилерниң бодунуң талазынче элзедип алырын оралдашканнарны кымнарны чок дээр: чурт иштиниң байлары, даштыкы интервентилер, контрреволюция.

Чурт иштиниң байларының болгаш даштыкы интервентилерниң каттышкан күжүнге удур шиитпирлиг тулчуушкунну мурнуу чарынында Артык Бабалының джигиттериниң бичии отрядының В. В. Куйбышевке баштаткан кызыл шериглерниң хостакчы отрядынга каттыжа бергени — бистиң улуг Төрээн чуртувустуң хөй националдыг улустарының акы-дуңма найыралының байырлалы. Ындыг күш тиилеттирбес!

Бо төөгүлүг киночурукту билдингир туркмен чогаалчы Б. Кербабаевтиң ындыг аттыг романын ёзугаар тургускан. Режиссёр — постановщик, ССРЭ-ниң Улустуң артизи А. Карлиев романның болуушкуннары мээң төрээн черимге болуп турган, ынчангаш оон маадырларының аажы-чаңы менээ билдингир, чоок турган деп чугаалаан. Ынчангаш талантылыг артист, дуржулгалыг режиссёр ындыг амыдыралчы киночурукту тургузарынга хөй чүүлдү кылган. Өскерликчи, чашпаачы Куллы-Хаанның ролюн А. Карлиев ойнап турар. Артык Бабалының ролюн Баба Анапов (Ашхабадтың телевидение студиязының режиссёру), чараш кыс Айнаның ролюн Жанна Смелянская (Туркменияның улусчу танцы ансамблиниң солизи), В. В. Куйбышевтиң ролюн кино артизи В. Краснопольский олар ойнаан.

«Туркменфильм» кино студиязының кылганы, 1966 чылдың майда Киев хоорайга болган кинофестивальның революсчу-төөгү темазының талазы-биле ийиги шаңналын алган бо киночурук республиканың районнарының, көдээ клубтарының экраннарынга удавас үнүп эгелээр.

Д. АНАЙ-ООЛ.

Найыралдың хоорайы

Суурумдан Кызылымче аъттаныр мен,
Суглук суктас демир хүрең удаар эвес.
Найыралдың, өөрүшкүнүң хоорайы —
Найысылал мени чалап уткуп алыр.

Чүрээм ынак Тывам төвү Кызылымга
Чүс-даа катап албан ужун чораан боор мен.
Чедип келген санымда-ла хоорайым
Сеткилимни чаартылгазы хайындырар.

Кажан-иргин тудупканыл, кайгаар-дыр мен.
Хая ышкаш, дээрде шашкан бажыңнарлыг
Аллеялыг эге-ле чаа кварталга
Аза бергеш, айтыртынып чоргулаар мен.
Мосл, поляк, немец, венгр өңнүктерге
Бо-ла дужуп, хөөрежи бээр-дир мен.
Найыралдың, өөрүшкүнүң хоорайы
Найысылал ынакшылым, чоргаарым сен.

А. ХУУРАК.

Номчукчунуң баштайгы шүлүктери

Кышкы хову!
Часкы, күскү чымыштыг иш сөөлүнде,
Чагган харны шуглапыпкаш, шимээн баар сен,—
Ажы-төлүн тоттуруп кааш удумзураан
Ава ышкаш сагындырып келир-дир сен.

Кышкы хову!
Хөртүк харлар чыылза чыылгай, улам эки,
Хөрзүнүңге чаагай суксун ол-ла болгай.—
Чаа частың чылыг холу «шуглаан» соар
Чаңгыланган өткүт ырлар диңмирей бээр...

• • •

Кылыр ижиң берге болза
Кылыктанып, муңгарабас,
Ийи билээң сывыртыңгаш,

Изиг-изиг сегиржип ал.
Мөгелерниң хүрежи дег,
Ажыл биле кижи ындыг,—

Мөөрейни тиккен соонда
Алыр мен дээш туржур апаар.
Н. ООРЖАК.

Солунуң дараазында дугаары декабрь 5-те үнер.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Бүдүрүлге, албан-организация черлериниң, совхозтарның болгаш колхозтарның удуртукчуларынга, кол база улуг бухгалтерлеринге

ССРЭ-ниң Күрүне банкызының 1965 чылдың ноябрь 12-де № 1436 айтыышкыннарынга үндезилээш, бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар, совхозтар болгаш колхозтар ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевиринден, а ол ышкаш колхозчуларның акша орулгаларындан түннерни тыртар дугайында билдириишкиннерни ажылчыннардан, албан-хаакчылардан болгаш колхозчулардан саазал чокка хүлээп ап, оларның ажаалга кассаларынга салыышкын агар санынче өй-шаанда шилчидип турар хүлээлгелиг.

Ажылчыннар, албан-хаакчылар болгаш колхозчулар, организацияларның, совхозтарның болгаш колхозтарның бухгалтерлери ажыл төлевириниң болгаш орулгаларның чамдык кезиин шилчидер чурумунуң дугайында тайылбырны Күрбанкының салбырларындан болгаш ажаалга кассаларындан ап болур.

КҮРБАНКЫНЫҢ ТЫВА РЕСПУБЛИКА КОНТОРАЗЫ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Хоорайда клоун»** 10, 2, **«Ноктюрн»** 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Аът цирги»** 10, 2.30, **«Бачыттыг дугуй»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Эш Арсений»** 10, 2.40, **«Хуусаазы даң хаяазында төнген»** 12, 4.40, 6.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Онза даалга»** 3, **«Даш чүректиг кижиниң оолдары»** (1-ги, 2-ги сериялары) 5.30, 8.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Хоорайда клоун»** 10, 2, **«Ноктюрн»** 12, 4, 6, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Аът цирги»** 10.30, **«Зигмунд Колосовский** 12.30, 2.30, **«Бачыттыг дугуй»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **Уругларга дириг-чуруктар** 10, **«Суг дүвүнде кижилер»** 11, 10, 1, **«Хуусаазы даң хаяазында төнген»** 2.50, 4.40, 6.40, .840 шактарда.

«ВОСТОК»: **Уругларга дириг-чуруктар** 10, **«Дагларда застава»** 11.15, 1, **«Даш чүректиг кижиниң оолдары»** (1-ги, 2-ги сериялары) 2.40, 5.40, 8.40 шактарда.

Телевидение

ДЕКАБРЬ 3, СУББОТАДА

Телемедээлер—19.00, Аныяктар слёдундан репортаж—19.15, «Көк даглар чанынга амыдырал», «Моонзуннуң маадыры» деп телеочерктер—19.40, «Улусчу контрольдуң экраны»—20.00, Ак-көк оттугаш»—20.15, «Өшпес чалбыыш» деп уран-чечен фильм (1-серия)—21.05 шактарда.

ДЕКАБРЬ 4, ВОСКРЕСЕНЬЕДЕ

Хүндүс

«Оол болгаш ном дугайында», «Илбилиг хоорай»—уругларга кинолар—12.00, «Аныяк исчи» деп дамчыдылга—12.30, «Харжыгаш» деп уран-чечен кино—12.55 шактарда.

Кежээ

Телехроника—19.00, «Колхозтуң бодунуң», «Шерали дагдан бадып олур» деп телеочерктер—19.10, «Саян эдээнде кежээлер»—19.30, «Ричард Вавреликия процези» деп шии—20.10, «Өшпес чалбыыш» деп кино (2 серия)—21.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 5, ПОНЕДЕЛЬНИКТЕ

Телемедээлер—19.00, Совет Конституция хүнүнге тураскааткан дамчыдылга—19.15, «Бистиң фронтувус» деп кыска кино—20.00, Эстрада концерти—20.30, «Тисса хемде» деп уран-чечен кино—21.00 шактарда.

ДЕКАБРЬ 6, ВТОРНИКТЕ

Телемедээлер—19.00, «Ондатра дугайында»—очерк—19.15, «Бодүүм мергежилдиң кижилери»—садыг ажылдакчыларының дугайында дамчыдылга—19.35, «Сомали—хамаарышпас республика», «Днестр дугайында шүлүглел» деп кыска кинолар—19.55, «Ам чоруй баргай аан» деп уран-чечен кино—20.30 шактарда.

Редакцияның АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75 корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга Эргелелиниң типографиязы. ТС—01283.